

Småland
Lilla V.
Lilla V.

Uppf. Pärson Blom. Lilla V.
Lilla V.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1.

2891.

1891

En havande kvinna.

Under tiden en kvinna var havande, måste hon iakttaga den allra största försiktighet, ty under denna tid kunde modern med eller mot sitt eget förvållande ådraga barnet sjukdom eller s.k. "lyte", som barnet kunde få lida av eller besväras av under hela sitt liv. Särskilt under de s.k. "lytemånaderna" eller första, mellersta och sista månaderna av havandeskapet borde hon undvika allt som hon kunde bli rädd för eller känna sig obehagligt berörd samt även alla våldsamma sinnesrörelser.

Mam trodde även, att en människa ej kunde vara säker för sådana sjukdomar, som härrörde sig av lyte, förrän hon fyllt 40 år, ty lika många veckor som modern varit havande när hon fick se något, varav barnet fick lyte, lika många år

Skriv endast på denna sida!

2891

2

dröjde det innan sjukdomen eller lytet utbröt eller visades hos barnet.

En havande kvinna borde därför noga veta, vad hon borde göra eller underlåta att göra, för att skydda det barn, med vilket hon var havande, för att bliva behäftat med lyte. Därför borde en havande kvinna särskilt iakttaga: Att ej åse slakt, mord eller slagsmål, då blod rann, då en ko kalvade eller en kvinna förlöstes, eljest fick barnet lyte eller fallande-sjuka(epilepsi).

Att ej se i en öppen grav på kyrkogården, eljest blev barnet en "bolätare", eller fick barnet ett annat lyte, såsom "våta under" eller ofrivilligt kasta sitt vatten under sömnen.

Att ej titta med ett öga i ett nyckelhål, i dörrspringor eller i en butelj e.d., eljest blev barnet "vind-ögt", d.v.s. skelade med ögonen.

Att ej krypa genom ett hål i en gärdesgård eller genom ett "läje", ej heller t.ex. taga en blomma på marken genom ett hål i en gärdesgård, eljest blev barnet "tjuvaktigt".

Att ej krypa på marken inunder en gärdesgård, eljest kunde barnet aldrig lära sig gå utan kröp istället.

Att ej sätta sig medan där var varmt, där man lagt bröd, som man nyss tagit ur ugnen, eljest fick barnet

"brödlyte".

Att ej på ugnskvasten med fötterna trampa ut elden, så den släcktes, om det råkat fatta eld i ugnskvasten, när man sopade glöderna ur bakugnen, eljest fick barnet "ugnskvastalyte" eller sår, liknande brännsår.

Ej äta pannkaka, som var bakad på en söndag, eljest fick barnet "pannkakelyte".

Att ej äta bröd av en brödkaka, som man råkat stöta i ~~AKKE~~ kanten med gresslan, när man satte in bröd i ugnen, eljest blev barnet "tväläppad" eller föddes med dubbelläpp.

Ej stiga över ett par hästskackler, då hästen var fränspänd, eljest fick barnet krokiga ben.

Att ej åse, när ett djur parade med ett annat djur, eljest blev barnet "horaktigt".

Ej kasta sitt vatten på en stubbåker, där man skurit av säd, eljest fick barnet blåsor på sin kropp.

Ej heller fick en havande kvinna kasta sitt vatten på "urlöv" eller nedfallit torrt löv, eljest fick barnet röda blömmor på kroppen.

Att ej gå under fläsk, som nyss var upptaget ur laken och upphängt i taket, ty om det råkade droppa lake av fläsket på moderns huvud, fick barnet "fläskalyte", som visade sig som variga sår.

Ej stå eller sitta under en apel eller ett

Skriv endast på denna sida!

3.
2891

3

2891

päronträd, när det nedföll frukt från ett dylikt träd, eljest fick barnet "äppellyte" eller likadanavväxter på sin kropp, som den frukt, som nedföll från trädet på modern. Och barnet fick även lytet på samma ställe och kroppsdel, som frukten föll på moderns kropp. Samma lyte fick barnet, även om någon annan person kastade äppel eller päron på modern under havandeskapet.

En havande kvinna skulle även undvika att gå eller stå under takdropp, som droppade från kyrktaket, eljest fick barnet lyte eller s.k. "kyrkedröp", vilket visade sig som utslag eller bölder.

En havande kvinna skulle även iakttaga, att hon ej med sin kropp stötte eller berörde kyrkomuren under folkträngsel, när hon gick ut ur kyrkan, annars fick barnet lyte eller s.k. "kyrkbölder".

Om en havande kvinna fick se en yxa sitta inhuggen eller ~~XXXXXX~~ inslagen i en träkubb, skulle hon genast taga bort den, eljest "kunde modern och fostret ej skiljas åt", därmed menades, att modern ej kunde föda sitt barn. Samma följd blev det, om en havande kvinna såg ett "harvdrag" sitta kvar vid harven, sedan dragarna blivit frånspända.

Om en havande kvinna mötte en jägare, som bar en hare, som ej var "passad", eller om hon såg en död hare, vars huvud ej var avskuret, fick barnet lyte och var vid födseln

"harmunt".

Om en havande kvinna såg mat eller kände lukt av mat, eller såg något annat ätbart och "trånade" därefter men ej fick smaka det, fick barnet lyte eller s.k. "trångråten".

Såg en havande kvinna en vådeld eller något annat, som brann, som hastigt fattat eld, och blev rädd för det, blev barnet behäftat med lyte eller s.k. "farliga elden".

Om en havande kvinna fick se en häst bruten eller ett annat djur eller en människa, som var behäftad med sår, och vid åsynen härav blev rädd eller obehagligt berörd, och idetsamma vidrörde med händerna någon del av sin kropp, fick barnet, med vilket hon var havande, på samma ställe på sin kropp, som modern under förskräckelsen vidrörde sin egen, ett lyte eller sår likadant som modern blev förskräckt av. Men om en havande kvinna hade sinnesnärvaro, att så snart hon fick se något skräckinjagande eller något, som hon blev obehagligt berörd av, ej blev rädd eller med händerna vidrörde sig själv, utan genast med båda sina händer fattade tag i ett annat föremål och sade: "Bliv vid det", undgick barnet att bliva behäftat med något lyte.

5.
2891

5

6.
2891

6

Barnsöl.

Då barnet skulle döpas, skulle fadern "gå å be faddrar". Var det ett gossebarn, som skulle döpas, skulle de kvinnliga faddrarna vara minst en mera än de manliga, och var barnet en flicka, skulle förhållandet vara motsatsen. Härigenom trodde man, att barnet, då det blev vuxet, skulle få tur med det motsatta könet.

Den person, som ombads att stå fadder, skulle alltid säga "ja" först, oaktat om personen i fråga var förhindrad att stå fadder. För sade han "nej" först, blev barnet olydigt och nekade till allt vad man bad det om.

Om en ungmö fick stå fadder första gång för ett gossebarn, "blev hon gift med den hon ville ha". Samma var förhållandet för en yngling, om han först fick stå fadder

för ett flick^ebarn.

Den kvinnliga faddern, som skulle bära barnet till dopet, borde helst vara gift, och kallades för "gom-mä"=gudmoder, och hennes make, som även skulle stå fadder, kallades för "goffa"=gudfader.

En havande kvinna borde ej "hålla barn", men om det hände sig så, måste den kvinnan, hon höll barnet åt, återgälda detta, så snart den havande kvinnan fött sitt barn.

Fordom brukade man även vid barndop ha en "hättegommä", som skulle biträda gudmodern under dopakten med att före dopet avtaga barnet "hättan"=mössan, och efter dopet påsätta mössan på barnets huvud.

Det troddes att ^{barnet} ~~gudmodern~~ kom att likna sin gudmoder både i utseende, sätt och sihnelag. Därför borde man utvälja en kvinna till gudmoder åt sitt barn, som var kvickställd och ägde alla goda egenskaper och fö^umåner. En gudmoder kände sig därför alltid stolt över sitt fadderbarn, om barnet artade sig väl, men skändes, om förhållandet med barnet var motsatsen. Föräldrarna till barnet brukade också giva gudmodern beröm eller klander, allt efter som barnet artade sig.

När gudmodern skulle hålla barnet, skulle hon vara ren från topp till tå. Därför skulle hon dessförinnan "löja" sig eller tvätta sig över hela kroppen samt taga på sig fullkomligt rena underkläder, för barnet ej skulle bli "skit-

Skriv endast på denna sida!

2891

2891

8

färdigt" av sig utan hålla sig rent och snyggt. Det var även brukligt, att gudmodern, då hon höll barnet till dopet, skulle vara iklädd sin bruddräkt.

Även var det vanligt, att innan gudmodern begav sig med barnet till kyrkan, skulle själv bada och svepa barnet. Och i svepningen skulle hon lägga en eller flera silvermynt, insvepta i ett blad av en psalmbok, som barnet skulle ha på sig under dopakten, för barnet skulle få gott om pengar och aldrig vara i saknad av sådana. Även skulle gudmodern lägga i barnets svepning lite bröd och ost eller annat sågel, för barnet skulle få gott om matvaror under hela sitt liv. Förutom detta skulle även vara insytt i doplindan "vättaljus", en fl^{tt}ins^{tt}kärva, svavel, krut och villök. Förr brukade man i regel ej ha någon dopklädning på barnet utan endast en vit linda, kantad med blå och röda band.

När barnet nu var svept, skulle gudmodern, under det hon alltjämt höll barnet i sin famn, förrätta bön. Först skulle hon läsa morgonbön, om det var på förmiddagen, och morgonpsalm ur psalmboken, sedan skulle hon läsa flera böner utantill, för barnet skulle få lätt för att lära sig läsa. Och sedan ~~XXXX~~ skulle hon sluta andakten med att sjunga en eller flera psalmer, för att barnet skulle få en god och vacker sångröst.

28919.

Namngivning.

9

För barnet skulle bli tystlåtet, skulle för-
äldrarna ej ontala för någon det namn de bestämt barnet skulle
heta, förrän gudmodern, strax innan hon reste med barnet till
kyrkan, frågade föräldrarna sålunda: "Far och mor ge barnet namn!"
Fadern skulle då först säga barnets namn, och sedan skulle modern
säga det. Denna uppmaning till föräldrarna skulle gudmodern upp-
repa tre gånger, och föräldrarna skulle för var gång säga barnets
namn liksom första gången. Därpå brukade en och annan gudmoder
säga: "N.N. är ditt namn, det skall du bära med heder och inte
med skam. Det skall du bära med heder och ära, tills det blir
inskrivet i livsens bok".

Man skulle ej namngiva barnet efter någon
död anhörig eller släkting till barnet, förrän "benen på den döde
voro skilda åt", ty om man namngav barnet efter någon anhörig
till barnet, som nyligen dött, ansågs det medföra olycka eller
död för barnet.

Då gudmodern stod färdig att fara med bar-
net till kyrkan, skulle hon bita i spisen eller i spiselhällen.
Härigenom troddes barnet få friska, starka tänder.

När gudmodern nu begav sig i väg med bar-
net och stod vid dörren, skulle hon vända sig inåt stugan och
säga till de hemmavarande: "God morgon på hemma och med oss".
Och när hon sedan gick ut ur stugan och stängde dörren, skulle

2891 10.

10

hon åter hastigt öppna den igen och ropa in till barnets moder:
"Har du något att skicka med mig?" Därpå stängde gudmodern dörren
och sedan ställde hon sig utanför fönstret och ropade åter in till
modern samma fråga, varpå barnets moder då skulle svara: "Far i
Guds namn!" Detta skulle utföras för att bota barnet för lyte
eller s.k. "fönsterskrik" och "dörrskrik", i händelse modern under
havandeskapet talat med någon person genom ett fönster, eller
om hon blivit upprörd igenom att någon hastigt öppnat dörren och
ropat till henne.

När sedan gudmodern skulle stiga på skjutsen,
då hon skulle fara med barnet till kyrkan, fick hon ej lämna
barnet ifrån sig, utan hon skulle själv bära det på sina armar,
när hon steg upp på åkdonet, för barnet skulle bli "kvick och
vig i vänningerna".

Däremot fick gudmodern ej hava barnet på
sina armar, medan hon kastade sitt vatten, eljest fick barnet
"vätta unne alla dar" (=kunde ej under hela sitt liv hålla sitt
vatten under sömnen). Samma blev förhållandet med barnet, om
någon annan person, den dagen barnet döptes, höll det i sina
armar, medan hon kastade sitt vatten.

Barnets fader fick ej heller kasta sitt
vatten under dopakten eller under tiden, som barnets dop för-
rättades. Man trodde nämligen, att om barnets fader under dop-
akten kastade sitt vatten, fick barnet lida av "pessebinget"

2891 //

11

(=urinstämma) i sina dagar.

När gudmodern "höll barnet till dopet", och när hon bar det in och ut ur kyrkan, skulle hon bära barnet högt på sina armar, för barnet som vuxen skulle bli "lång och rask" och bära sitt huvud högt.

Gudmodern fick ej gå in med barnet i kyrkan, förrän det ringt samman, ty man trodde, att om gudmodern var med barnet "på vigd jord när kyrkklockorna gingo" fick barnet öronsprång.

Då gudmodern skulle gå in med barnet i kyrkan och kom in på kyrkogården, skulle hon lyfta på "ansiktskluten" så barnets ansikte blev blottat, för "barnet ej skulle bliva blygt". Fordom var det brukligt, att till barnets doputstyrsel hörde en s.k. "ansiktsklut" eller "öjnaklut", vilken utgjordes av en tunn schalett, som breddes över barnets huvud och bröst, sedan det var svept och påklätt. Vidare hade man fordom på spädbarn, såväl i vardagslag som när barnet döptes, en s.k. "kindklut". Denna utgjordes av en vanlig schalett i vardagslag, men vid barnets dop hade man till "kindklut" en vit ~~XXXXX~~ stärkt klut lagd i en tresnibb med ett brett veck. "Kindkluten" lades sedan om barnets huvud och händer utanpå "häftan" eller mössan. Och häröver breddes sedan "öjnakluten".

För barnet skulle få gott för att läsa

2891

12

och fatta och förstå innehållet av vad det läste, skulle såväl gudmodern som de övriga faddrarna tyst och ordagrant läsa efter prästen under döpelseakten.

Fördom var det även sedvanligt, att fadern till barnet ej skulle vara inne i kyrkan, när barnet döptes. Utan fadern skulle under dopakten och särskilt under tiden som prästen begöt barnets huvud med vatten med sina händer beröra vatten, "så gick det som ett vatten" för barnet att lära sig läsa "lätt och flytande".

Skrek barnet under döpelseakten och synnerligast då prästen begöt barnets huvud med vatten, trodde man att barnet fick en god sångröst. Och ju högre barnet skrek, desto större sångförmåga fick barnet. Gudmodern borde därför försöka få barnet till att skrika av alla krafter under dopakten.

Under döpelseakten fick ingen av faddrarna och synnerligast gudmodern tappa något föremål på golvet, såsom näsduk, handske eller dylikt. Ty om någon av dem under dopakten tappade något, blev barnet under hela sitt liv "släpphänt" = tappade och slog sönder vad det hade i sina händer.

Gudmodern fick ej heller under dopakten vyssja barnet, ty man trodde, att om gudmodern vyssjade barnet eller eljest ej stod ~~XXX~~ stilla under dopakten, kom barnet till att "slita många kläder".

"Dopvattnet" eller det vatten, som barnet blivit döpt i, ansågs äga en helande och undergörande förmåga, varför det brukade tillvaratagas och användas som botemedelm.m.

Om faddrarna fingo gå till kyrkan och bära barnet dit, var det gudmoderns skyldighet att bära barnet den största delen av vägen samt öppna och stänga alla "led", som de passerade, för barnet skulle bli "lättvelet"=tjänstaktigt.

Hade gudmodern med barnet åkt eller ridit till kyrkan, skulle man noga iakttaga, vilka rörelser hästen gjorde med huvudet, då de kommo åter till barnets hem och stannade utanför dörren. Slog först hästen huvudet uppåt, fick barnet uppleva en hög ålder, men om hästen däremot slog huvudet ned till marken, dog barnet vid späd ålder.

Då nu ^{guds}modern kom åter med barnet och stigit in i barnets hem, skulle hon allra först lägga barnet några sekunder på en hylla eller ett skåp inne i stugan, för barnet skulle få en hög samhällsställning. Därefter skulle gudmodern, så snart hon nedtagit barnet från hyllan eller skåpet, omedelbarligen överlämna barnet till fadern med orden: "Här har du en kristen i stället för en häijen". Därefter skulle fadern överlämna barnet till modern. Önskade föräldrarna ej få mera barn, skulle gudmodern först lämna barnet till modern i stället för till fadern. När nu fadern och modern haft barnet i sin famn, skulle modern överlämna barnet, om det var en gosse, till en kvinna,

18.
2891

13

2891

17

Heltorsdag - Vislandadan.

Fordom var det sed, att Vislanda kyrka besöktes Heltorsdag eller Kristi Himmelsfärdsdag av befolkningen i angränsande socknar och synnerligast av befolkningen ~~XXXXXXXXXX~~
~~XXXXXX~~ från Virestad och Västra Torsås församlingar. Och de gamla ha berättat, att på vägarna till Vislanda kyrka, vilka ledde från angränsande socknar, var mot kyrkan på heldagsmorgon före gudstjänstens början en oavbruten ström av åkare och gåare, som det varit marknad. Och då gudstjänsten började, var kyrkan så fullpluggad av folk att inte endast alla sittplatser, gånger och fönster voro upptagna utan man till och med stod ovanpå stolarna. Dessutom gingo och stodo kyrkobesökare på kyrkogården och på sockenstugården och långt utom ringmuren. Och i Lindås' hagar omkring kyrkan stod det ena skjutset intill det andra med hästen

och om barnet var en flicka, till en mansperson. Härigenom troddes barnet få lycka i kärlek och kunna göra ett rikt giftermål.

Vid barnsöl skulle man fordom ha till förning vitgröt (risgrynsgröt) med kokta hela ägg lagda ovanpå gröten i grötbyttan eller på grötfatet. När man skulle äta, suto alla omkring ett bord. "Gommän" och "goffan" skulle "sitta främst", därefter de andra faddrarna. Gudmodern skulle läsa högt alla bordsbönerna både från och till maten samt även upptaga och sjunga en eller flera psalmer efter maten. Under måltiden skulle gudmodern ha barnet i sitt knä. Gudmodern skulle taga först av maten samt börja äta först av maten, för barnet skulle bli "tress till allting" = färdig att taga itu med ett arbete. Även var det gudmoderns skyldighet att äta av all maten, som framsattes, samt innan hon stoppade maten i sin mun, först hålla den intill barnets läppar, för att barnet sj skulle bli någon "mataväljare" utan kunna äta all slags mat med god smak.

Då man satt sig till bords, skulle äggen, vilka nu voro upplockade på ett fat, först bjudas omkring. Först skulle gudmodern taga ett ägg, sedan gudfadern och därefter de övriga faddrarna. Här efter skulle barnets fader bjudas på ett ägg och sedan de manliga gästerna och därefter de kvinnliga så långt äggen räckte.

Barnets fader och de manliga gästerna knackade

2891¹⁴

14

2891

15

hål, var och en på sitt ägg mot sin egen panna i sitt ansikte. Därefter skalade de hela ägget och stoppade det i munnen.

Även var det sed, att barnets fader skulle "skåra grötafaten" samt avsmaka varenda gröt, innan gudmodern och de andra börja äta av gröten. Och för varje gröt fadern avsmakade, skulle han uttala ett eller annat berömmande ord om gröten godhet eller ock ett passande grötrim. Givetvis fick han ej uttala något klander varken över den ene eller den andre gröten. Alla gästerna åto ur ett och samma grötfat, så många som räckte, vilka kallades för ett "fatalag". "Fatalagen" bytte sedan grötafaten sins emellan, för var och en skulle få smaka alla "förningagrötarna".

Till "mällamål" eller mellanmål skulle gudmodern utdela "nävagröt" till gästerna, d.v.s. hon gav var och en en grötbit i handen. Sedan höll man grötbiten med blotta handen, medan man åt upp den. Brännvin och hembryggt maltdricka fick ej heller saknas på ett barnsöl.

Efter måltiden var det även brukligt, att faderna och gästerna skulle "offra i dopskålen". Man framsatte då på bordet en liten skål, vari man skulle lägga pengar till barnet.

När sedan barnet blev omkring ett år gammalt, var det gudmoderns plikt att giva barnet en "paj" = klädning, en

"pinka", ett förkläde och ett par skor. För övrig skulle gudmodern
giva barnet gåvor vid olika tillfällen för att visa, att hon ej
glömt sin gudmodersplikt. Barnet kallade sedan gudmodern för
"gommä", så länge hon levde.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2891

16.

16

2891

18

antingen bunden vid ett träd eller fränspänd och bunden i kärrhjulet. Och personer, som ej ägde något skjuts, gingo flera mil till en "främmand kyrka", ty på den tiden fanns det ej så bekväma fortskaffningsmedel som nu.

Alla "utansocknaboar", både de som körde och gingo, hade "matsäck" med sig. De, som körde, hade sin matsäck och brännvinsflaska i kärrlådan, och kvinnorna, som gingo, hade sin matsäck i ett knyte, gömt i schalen, och männen, som gingo, hade sin brännvinsflaska, en s.k. "lommefflaska" i "livlomman och matsäcken uti toppen på sin hatt, en s.k. tjylarehatt, och i vars topp var ett tomrum, som var fränskilt med ett hattfoder, som sammandrogs i mitten med ett rynkeband.

Medan gudstjänsten pågick, var det prat och glam utanför kyrkan. Bekanta träffades och togo varandra i handen med det sedvanliga hälsningsordet "tack för sist", och så bad man sina "tjänninga"(bekanta) gå med ut i hagen till sitt åkdon och smaka på matsäcken och "ta en syp". Vanligtvis söp man direkt ur flaskan, ty glas medtogs icke och matsäcken bestod i regel av våfflor, bakta av kornmjöl, och bröd, ost och pannkaka. Det har berättats, att någon sade, då han bad dem äta av sin matsäck: "Håtta ne de på stajnen så ska du få känna mina vaflä å min päppannkak".

De, som nu blivit trakterade med mat och bränn-

2891

19

vin, brukade "bju igen", d.v.s. återgälda detta med att bjuda de andra till sitt åkdon, varvid åter "vangkades" mat och brännvin. Och på så sätt bjödo bekanta och bekantas bekanta varandra under hela gudstjänsten. Även de, som sutto inne i kyrkan, gingo ut och in för att "känna på matsäcken och ta en syp". Och då brännvinet tog slut i lommefflaskorna, fanns det att köpa och påfylla flaskorna i en liten hemkrog invid kyrkan, vilket ställe hette Stubbalycke, men av kvinnorna kallades för "helvetet" på grund av spritförsäljningen. Och så fortsattes att supa och "spendera" på varandra, tills männen voro överfulla, varvid gräl och slagsmål uppstod, synnerligast mellan mansbefolkningen från olika socknar. Sålunda kunde t.ex. Vislandaborna å ena sidan och Västra Torsåsborna å den andra gå emot varandra i ett vilt slagsmål, tills den ena eller andra parten segrade.

De gamla ha även berättat, att då Vislanda kyrka allmänt besöktes på Heltorsdag, mötte s.k. knallar upp vid kyrkan med sina "knallaskrin" och utbjödo sitt krims krams. Även försålles där rävsor, skärar, lia, liaskaft och liaknagga, potatishackor, spadar och trägrepar. Till och med småsill (strömming) brukade köras upp från Karlshamn och utbjudas vid kyrkan denna dag.

Detta vilda kyrko~~g~~liv fick en kraftig motstöt i slutet på 1850-talet, då den beryktade väckelsepredikanten Carl Johan Fovelin var huspräst i Vislanda åren 1857-1859. En

2891 20.

20

Heltorsdag vidtalade han församlingens "sexmän" att bortjaga alla, som utbjödo sina handelsvaror vid kyrkan. Och när sedan predikstölpspsalmen sjöngs, fick pastor Fovelin se genom fönstret i sakristian ett lass med handelsvaror stå nedanför kyrkan. Han skyndade då genast dit och vätte omkull lasset samt uppmanade mannen, som ägde varorna att genast begiva sig därifrån. Medan detta pågick, tog psalmsången slut, och kyrkfolket, som var i kyrkan undrade storligen vad prästen tog sig till. När han omsider kom upp på predikstolen, höll han en så kraftig väckelse- och straffpredikan, som varade i flera timmar, varvid han särskilt riktade dessa ord till kyrkobesökarna från andra socknar: "Vad går ni efter? Vad kommer ni ifrån? Vad ärnar ni er?". Allt sedan dess började befolkningen från andra socknar upphöra att besöka Vislanda kyrka på denna dag. Och sedan utgången av 1880-talet har man ej kunnat säga, att Heltorsdag är "Vislanda-dan".

Fordom återgäldade Vislandaborna kyrkibesöket med att allmänt "gå till" Virestad kyrka pingstdagen och till Västra Torsås kyrka midsommardagen.

Smål.
M60 bild
Vistanda o:m
1929

Alfpr. Blenda Andersson
Vistanda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

21.
2891

21

Trollen och barnsängskvinnor.

Trollen voro fordom mycket begivna på att bort-
röva barnsängskvinnor. De gamla har berättat, att på Röckla gård
i Virestads socken, Kronobergs län, år 1665 blev därstädes en
barnsängskvinna bortförd av trollen natten efter hon fött sitt
barn, när hennes man och de övriga i huset sovo. Kvinnans namn
var Kerstin och hennes man hette Per. Då trollen bortrövade
Kerstin, hade de lagt en "alebild" i sängen, som liknade Kerstin.
I tro att det var Kerstin, som låg död i sängen, lät Per begrava
"alebilden". Men då prosten, som "såg i syne", skulle kasta jord
på liket, sade han: "Inför denna församling säger jag, det är inte
Kerstin vi begraver i denna jorden, utan det är en "alebild".

Ett år efter denna händelse hemförde Per åter
en ny brud. Bröllopet förrättades i Pers hem i Röckla. Och när

bröllopgästerna om kvällen sutto till bords och musiken spelade en glad melodi, stod Kerstin i förstugans dörr och ropade: "Käre Per, tag mig åter! Fly mig ett strumpeband, som förlöser mig ifrån trollens makt. Jag äktenskap av dig ej mer begär!" Hon ropade dessa orden tre gånger å rad, sen hade hon ej makt att säga mera, förrän trollen kommo och bortförde henne åter. När Per hörde hennes röst, flög han upp från sin brud och steg över sitt bord, men gästerna togo tag i hans kläder och höllo honom fast en lång stund, under det de sade till honom: "Käre vän, du ser väl det är natt, trollen kunna taga dig, liksom de tagit din första hustru". Det säges från den dagen blev Per under hela sitt återstående liv sinnessjuk, för han ej fick rädda Kerstin.

Det säges även, att varje julaften såg man Kerstin stå på "Käringekullen" i blotta linnet och gråtande kamma sitt hår. Men då man tänkte taga hem henne, försvann hon lika hastigt, "som ett stjärnskott".

Sju år efter Kerstin var bortförd av trollen, var hon död, säges det, ty då hade trollen kastat ut hennes lik på Käringekullen.

De gamla har berättat en annan dylik sägen. När en hantverkaregesäll kom utanför en bondgård, där han ville låna hus över natten, hörde han troll uppe på en hög backe, som låg alldeles intill stugan. Han hörde då trollen säga, under det de högg och snickrade på en "alebild": "Hugg stöa bröst och

långa ben!"

Gesällen gick in i stugan och bad han skulle få ligga där över natten, men det nekades honom, enär där just fötts ett litet barn samma dag. Men gesällen var enträgen och bad, att han åtminstone skulle få sitta i "gruvan" över natten, vilket slutligen beviljades honom. Men om natten, när alla i stugan sovo utom gesällen, kommo trollen smygande in i stugan med en "alebild", som de skulle lämna i utbyte mot kvinnan, som så nyligen fött ett barn. Men när gesällen fick se trollens "alebild", ryckte han ögonblickligen till sig en yxa från "dörrastolpen" och högg i "alebilden". Sedan hade trollen ej makt att taga barnsängskvinnan.

Trollen voro även begivna på att taga eller bortröva barn, särskilt under tiden som barnen voro "håijna"= ej döpta. Även brukade trollen "bortbyta barn", d.v.s. de togo kristnas barn och lämnade sitt eget barn i utbyte. Ett sådant trollbarn kallades för "en bortbyting". En bortbyting växte inte och hans kropp var för övrigt missbildad även kunde ett sådant barn ej sällan tala. Därför kallades eller troddes alla sjuka barn som hade engelska sjukan, och som voro idioter, för "bortbytingar". Även troddes att trollen visste och hörde både vad människorna gjorde med trollens barn eller bortbytingen, samt vad människorna sade till trollungen.

2891

23

Småland
Allbo
Västlanda
sept 1929

Gyml. Andersson Benda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

24
ms 2891

24

En sägen berättar, att på ett ställe hade de ett barn, som föräldrarna misstänkte vara en "bortbyting". De rådfrågade därför en klok gubbe, huru de skulle kunna utröna detta, och han rådde dem, att modern skulle klippa av sig naglarna på både händer och fötter samt vispa sönder ett ägg och lägga naglarna däri, och sedan i barnets åsyn koka äggarörahärav, så skulle barnet själv röja sin härkomst.

Då modern gjorde, som den kloke gubben sagt, sade ungen: "Jag är så gammal, så jag har pattat ut sju mödrar och sett tre ekskogar växa upp och ruttna ned, men jag har aldrig sett någon koka äggaröra av naglar". När modern hörde detta, skulle hon gripa tag i ungen och säga: "Är du så gammal, skall jag döda dig". Men då infunno sig trollen genast och återlämnade det barn, som de rövat, vilket var friskt och välfött, samt återtog trol-lingen.

En annan sägen berättar: På en gård hade de två flickor, men den ena av dem var en trollunge, som trollen själva lagt i vaggan jämte deras barn, som bodde på gården. Men de båda flickebarnen voro så lika varandra, att föräldrarna ej visste, vilken av barnen, som var deras eget. När sedan de båda flickorna blevo giftasvuxna, ville föräldrarna bortgifta sin egen dotter, varför de vände sig till en klok gumma med förfrågan, huru de skulle kunna utröna, vem av flickorna, som var deras egen. Den

kloka gumman rådde nu föräldrarna, att modern skulle tillsätta deg, som flickorna skulle baka bröd av samt lägga en orm i baktråget, så skulle det visa sig, vilken flicka, som var deras egen, och vilken som var en trollunge. Modern gjorde som den kloka gumman hade sagt, och när flickorna började knåda i degen, blev deras egen dotter förskräckt, när hon fick se ormen i baktråget, men däremot blev trollflickan förtjust i ormen och smekte och klappade honom, under det hon utropade: "Denna är min moders lilla ålakusa". Men då infann sig genast trollkärningen, som var moder till trollflickan och sade i ilsken ton: "Hade ni inte gjort detta, hade vi skulla dragit hela brudstassen till oss i berget", varpå hon tog trollflickan med sig och försvann ögonblickligen.

Fordom när mödrarna voro ute på åker och äng och arbetade, brukade de taga sin spädbarn med sig, vilka de lade i ett laken, som de knöto ihop i båda ändar. Detta lakan som nu kallades vagga, hängde de sedan upp på en gren i ett träd eller hängde de det på en stake, som med den ena ändan var fastsatt i ett stenrör.

Det har berättats, att då en moder en gång på ovannämnda sätt placerat sitt barn, under det hon gick och skar korn, kom en trollkärning och tog kvinnans barn samt lämnade sin egen trollunge i utbyte. Och så snart trollmamman försvunnit med kvinnans barn, börja trollungen skrika. Kvinnan skyndade då till barnet i tro att det var hennes eget för att taga det

2891

25

26.
2891

26

i sina armar. Men hennes man, som sett, när trollkärningen tog deras barn och lade dit sitt istället, förbjöd henne att röra vid barnet. Men när ungen fortfor att skrika, ville modern, trots att mannen förbjöd henne, åter taga sitt barn, men då hotade mannen sin hustru till liv och lem, om hon rörde vid barnet. Barnet fortfor att skrika hela dagen, och modern bad under tårar sin man att få giva sitt barn di, men mannen gav ej efter för hennes böner, och slutligen måste mannen med våld avhålla sin hustru ifrån att taga barnet i sina armar.

När sedan solen höll på att gå ned, kom trollkärningen med kvinnans barn, som hon rövad, och kastade det tillbaka i "vaggan" eller i lakanet samt återtog sitt eget barn och sade i förebrående ton: "Jag har skött ditt barn på folkavis, men du har skött mitt barn på skitarevis", och därefter försvann hon med sitt barn ögonblickligen. När nu kvinnan såg detta, blev hon både glad och tacksam för hennes man avhållit henne från att giva barnet di, och hade mannen omtalat för hustrun, att barnet varit en trollunge, hade ~~XXXXXX~~ trollkärningen ej återlämnat deras eget barn.

Finland
1816
Mälarna
1795-1829

Med Åkusa Andersson
1817 Stora Västunda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

27.

2891

27.

Barnsängskvinna och ett barns födelse.

Så snart en havande kvinna blev "barnsjuk" eller fick födslosmärtor skulle hon sätta stål på sig, såsom t.ex. en stoppnål, samt i den säng, som hon skulle ligga, skulle hon även lägga stål och krut. Dessa försiktighetsmått skulle hon vidtaga för att skydda sig mot troll och andra onda väsen. Det skickades även bud efter en gumma, som kallades för jordgumma. Och denna gumma troddes, att medelst övernaturliga medel såsom med hjälp av onda andar kunna lindra födslosmärtor och även påskynda förlossningen samt stämma blod. Och om inte en jordgumma kunde anträffas brukade någon annan gammal gumma, som själv fött barn, biträda vid förlossningen, ty några vetenskapligt utbildade barnmorskor fanns ej i forna tider. Och dessa gummor, såväl jordegumman som andra, voro mycket okunniga i

28.
2891

28

i barnmorskeyrket, varför många barnsängskvinnor på grund härav fingo släppa till livet, och många andra fingo svåra underlivslidande, som de fingo lida ont av under hela sitt liv. En barnsängskvinna fick i vanliga fall ligga på knä på bara golvet, medan hon framfödde barnet, och först när barnet var fött, skulle hon stiga upp och lägga sig i säng. Och när hon behövde förrätta ett eller annat naturbehov skulle hon stiga upp och sätta sig "på huk" över en bötta på golvet.

Kom en kvinna i barnsnöd och ej kunde föda sitt barn utan det drog för långt ut på tiden med förlossningen, brukade man tillkalla en person, som händelsevis fått se, när en orm varit i begrepp att fånga en groda, och lyckats, just som grodan var i gapet på ormen, befria grodan, så både grodan och ormen blevo vid liv. Ty man trodde, att en person, som utfört detta, hade fått en sådan förmåga, att om han slog båda sina armar om livet på en kvinna, som var i barnsnöd, och i denna ställning läste "fader vår" och "välsignelsen", kunde kvinnan strax därefter föda sitt barn. Likaså trodde man, att en person, som "famnat ett gökaträd" eller omfamnat ett träd just som göken satt i det och gol, och sedan, under det han läste "fader vår" och "välsignelsen", omfamnade en kvinna, som var i barnsnöd, hade det samma verkan som ovan nämnts. Man trodde även, att en kvinna, som lyckats "famna ett gökaträd", själv skulle vid ett

2891

29

kommande havandeskap få en lätt förlossning. Ett annat medel, som ansågs lindra födslosmärterna och påskynda förlossningen, bestod däri, att så snart en havande kvinna fick födslosmärter, skulle hon intaga torkade rågblommor så mycket som till en full matsked.

Fördom brukade somliga barnsängskvinnor genom trolldom påsända någon man sina "barntjynga" eller födslosmärter för att själv slippa ha sina värkar under förlossningen. Men om samme man, så snart han fick "barntjynga" eller kände sådana smärter flyga på sig, tog av sig sina byxor och lade dem på en "huggekubb" och sedan med en yxa högg av byxgjorden på byxorna, förlorade trolldomen sin verkan och smärtorna hos mannen försvunno genast. Men om han önskade få veta, vem kvinnan var, som sänt på honom födslosmärterna, skulle han låta yxan sitta inhuggen i kubben, när han huggit av byxgjorden, så kunde "kvinna och barnet ej skiljas åt", eller kvinnan kunde ej förlösas förrän hon skickat bud till mannen och ~~KXXX~~ bekänt sitt tilltag och bett honom om förlåtelse härför samt bett honom taga bort yxan från huggekubben.

En barnsängskvinna, som dog, innan hon fött barnet, eller en kvinna, som dog under tiden, som hon var havande, måste alltid hava med sig i graven sådana små klädespersedlar, som erfordras för att linda ett nyfött barn. Försummade man detta, "gick den döde igen", d.v.s. fick ingen ro i sin grav. Det berätt-

Småland till
Alla
Värmland

nytt. Blodet Andes
Sköda, Värmland

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

nytt 1709
tades, att en barnsängskvinna, som dött, innan hon framfött sitt barn, brukade gråtande efter mörkrets inbrott visa sig för sina anhöriga. En gång när man frågade den döda, varför hon grät, svarade hon: "Jag har ingenting att linda mitt ena barn med, ty jag fick ej mera kläder med mig i graven än till ett barn, men jag hade tvillingar".

Man trodde även, att en barnsängskvinna, som dog, innan hon blev förlöst, "blev skild från fostret" just som liket bars igenom "kyrkluckorna" eller kyrkogrindarna in på kyrkogården, då liket skulle jordfästas.

Vid missfall fick fostret ej kastas på marken eller på dyngan utan skulle nedgrävas i vigd jord. Försummade man detta, blev brödkakan, som man åt av, förvandlat till en blodlever.

Strax efter barnet var fött, skulle man giva det droppar av moderns blod. Detta blod skulle ingivas barnet genom moderns vigselring.

Föddes barnet med s.k. "sejärhätta" eller segerhuva, d.v.s. en sorts hinna om huvudet, skulle segerhuvan varsamt krängas av barnets huvud samt blåsas upp, torkas och förvaras samt överlämnas till barnet, när det blivit fullväxt. Barnet skulle sedan alltid under sin levnad bära segerhuvan på sig, så troddes han hava tur i handel ochandel och allt vad

30.
2891

30

Virlanta

2891

31

han företog sig. Även gick han fri för både hugg och skott och för alla vådor och olyckor. Man måste noga akta sig, så segerhuvan ej gick sönder, ty gick där hål på segerhuvan, förlorade den sin lyckobringande förmåga. Fordom brukade man alltid säga om en person, som hade framgång i sina företag: "Han har sån tur, som han vore född med sejjärhätta." Om en person, som var född med segerhuva, gick omkring det ställe där eldsvåda brutit ut, var elden genast begränsad.

Däremot om ett barn föddes med strängen om halsen trodde man, att detta barn fick genomleva många vedervärdigheter eller också fick barnet ett sorgligt slut antingen genom drunkning, mord eller självmord.

I barnets första "löjvatten" eller badvatten skulle det alltid läggas stål och flinta samt moderns vigselring. Och så snart barnet var löjat eller badat, skulle modern tvätta sig i ansiktet med barnets första badvatten både för att om hon hade "glåmmor" i ansiktet, så försvunno dessa och för hon skulle få en frisk, klar hy. Barnets första badvatten fick man ej slå ut under "hålan himmel", utan man brukade göra en öppning eller ett litet hål i stugugolvvet och därigenom nedhålla detta vatten. Ej heller fick man slå ut under bar himmel det blod som rann från modern, utan det skulle liksom barnets första badvatten slås genom en öppning i stugugolvvet, eljest kunde

"vättern" förgöra både modern och barnet, så de blevo sjuka för hela sitt liv.

Efterbörden skulle alltid brännas upp. Men askan, som blev av efterbörden, när en kvinna fött sitt barn (första) skulle tillvaratagas och förvaras. Denna aska ansågs som ett förträffligt botemedel mot alla slags lyte.

När man första gången tog linnet på barnet hade det betydelse, vilken av barnets armar man först drog på linnet. Ty tog man först linnet på den högra armen, blev barnet "högerhänt", men tog man först linnet på barnets vänstra arm, blev barnet "vänsterhänt".

I barnets svepning skulle man alltid hava insytt "vättaljus" och svavel, och innan man första gången lade barnet i vaggan, skulle man under barnets huvudgård lägga stål, flinta och krut, för barnet ej skulle oroas av troll, vättar eller andra onda väsen. Och under den tid barnet var "håijet" =ej döpt, måste eld ständigt brinna i spiseln och ljus vara tänd i rummet under den mörka tiden av dygnet, och över dörren inne i stugan skulle man sätta ett par knivar i kors. Och man fick ej heller tilltala barnet med något namn, ej heller kalla det gosse eller flicka, utan man skulle kalla barnet, om det var en gosse "den lille gubben", och om det var en flicka "den lilla käringen". Dessa försiktighetsåtgärder fingo ej försummas,

32.

2891

32

eljest kunde trollen komma och taga barnet.

Man brukade även under tiden, innan barnet var döpt, en eller flera gånger antända lite krut inne i stugan, ty krutrök ansågs som ett osvikligt medel att skrämma bort troll och andra onda väsen. Och strädde man lite linfrö runt omkring vaggan, kunde trollen ej komma intill vaggan, där barnet låg.

Fordom var det en gammal sedvänja, som brukades för barnet skulle få tur och lycka i livet, att om det kom någon främmande till huset, innan barnet var döpt, skulle denne lägga pengar till barnet eller, om denne ej hade några pengar med sig, skulle han lämna sin huvudbonad. Men gjorde den främmande ej något av detta, ansågs barnets anhöriga ha rättighet att taga den främmandes huvudbonad.

Innan barnet döptes, skulle man ställa det så, att månen först fick skina på barnet, innan solen fick skina på det, så troddes barnet ej bli solbränt utan alltid ha en vit, vacker hy.

Om man, innan barnet döptes, "höll ned barnet", medan det förrättade sina naturbehov, blev barnet alltid renligt och snyggt av sig, både den tid det låg i svepen och under hela sitt liv.

För att barnet skulle få ett rikt giftermål eller "bliva gift med enda barnet", skulle man, innan barnet

*Smilund
Moro 4. d.
Vinslunda 1924*

*Byggt Barnets Betydelse
Shörda Vinslunda*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

döptes, stoppa ned det i en tom kärna ett par sekunder.

Det hår, som barnet hade vid födelsen på sitt huvud, kallades för "hednahår". Detta hår måste ovillkorligen avslitas så snart barnet var döpt eller senast innan modern kyrkotogs. Detta tillgick så, att man sammanblandade salt och aska samt doppade ~~en~~ fuktig trasa i denna blandning och gned därmed barnets huvud, tills allt håret var borta.

Då barnets navelsträng torkat och lossnat, skulle den brännas upp. Men medan den uppbrändes, skulle man noga iakttaga, att ej någon av familjens medlemmar kastade sitt vatten, ty om någon av dessa, under det navelsträngen uppbrändes, kastade sitt vatten, fick barnet "väta under" i hela sitt liv.

Om det första djur ett barn fick röra vid var en hund, fick barnet "gott läkekött". Och om det första djur ett barn rörde vid, var ett fäkreatur, fick barnet tur med boskap och "blev ägare till en stor fäskock."

Man skulle alltid lära ett barn säga "ja" först. Lärde man det säga "nej" först, blev barnet snålt.

Man skulle noga skyla barnets blygd, så att någon främmande ej fick se den. Ty om en "löndahora" eller om en karl, som brukade ha "lönskaläger" fick se barnets blygd, fick barnet "horskerva". Likaså fick ett barn horskerva, om en osedlig person fick se barnet i naket tillstånd. Därför borde

34.
2891

34

man alltid, särskilt när barnet badades, taga på barnet ett halsband eller blott knyta en tråd om barnets hals.

Ifrån den tiden modern hade fött barnet, tills hon blivit kyrkotagen, sade man, att hon var "håijen". Och under denna tid var hon i stor fara för att bliva bortrövad av trollen, och som skyddsmedel mot dessa, skulle hon därför alltid, den tid hon var "håijen", bära på sig "eldstål"=stål varmed man slog eld och flinta. Och hon fick ej gå utomhus efter solens nedgång och till dess solen gick upp. Hennes uttömningar borde ej under denna tid slås ut under bar himmel eller i rinnande vatten. Ej heller borde barnets badvatten under tiden barnet ej var döpt, slås ut i rinnande vatten eller under bar himmel.

Då en kvinna var "håijen", fick hon ej gå bort, varken på kalas, begravning, barndop, marknad eller andra folksamlingar eller tillställningar utan skulle alltid hålla sig hemma och helst inomhus. Hon fick ej ens gå bort så nära som till "hinnastuna".

Innan modern kyrkotogs, skulle hon uppbränna det linne, som barnet första gång hade på sig eller ock barnets första svepning, för barnet ej skulle få fallandesjuka eller andra svåra sjukdomar och lyte.

Då modern en afton satt och gav sitt barn di, skulle fadern till barnet gå utanför ^(fönstret) och ropa högt moderns

2891

35

namn tre gånger, varvid modern skulle svara: "Ja, vad vill du?" Detta skulle utföras innan modern kyrkotogs för att bota barnet för lyte eller s.k. "fönsterskrik".

Innan modern kyrkotogs, skulle hon med barnet i famnen gå tre gånger över ett par hästskacklar, när hästen var frånsپänd, och för varje gång hon steg över skacklarna, skulle hon med foten sparka till dessa och samtidigt säga till barnet: "Jag skall bota dig för lyte". Detta skulle modern utföra för att bota barnet för lyte, så barnet ej blev "krokbent".

Likaså skulle modern, innan hon kyrkotogs, med barnet i famnen krypa tre gånger genom ett "läje" eller genom ett hål i en gärdesgård, och för varje gång hon kröp därigenom, skulle hon säga till barnet: "Jag skall bota dig för lyte". Detta skulle utföras för att bota barnet för lyte, så det ej blev "tjyvaktigt" (oärligt).

Modern skulle även, innan hon kyrkotogs, taga barnet med sig till ladugården och låta barnet med sin högra hand vidröra oxtömmen, selar, kor, oxar, hästar, får och svin för barnet skulle få tur med boskap och bli "händig te å handskas mä kreatuä". Även skulle modern låta barnet ~~läsa~~ vidröra alla slags körredskap såsom vagnar, häckar, plog, årder och harv även som all annan redskap såsom plejel, spade, grep, yxa, såg m.m., som användes i arbetet i det dagliga livet. Man trodde nämligen,

36.

2891

36

att barnet därigenom skulle bli "knöckhänd och få gott hannalag" =att med skicklighet handtera dessa redskap och kunna utföra all slags arbete. Och var barnet en flicka skulle det även vidröra spinnrock, vävstol, baktråg, kärna m.m. husgerådssaker för hon skulle bli en duglig och kunnig husmor.

Då barnet låg i vaggan fick ej något föremål tagas därur utan att läggas tillbaka dig igen, eljest blev barnet oroligt. Ej heller fick man sopa under vaggan, då barnet låg däri. Och råkade någon av glömska sopa därunder, måste sopan läggas tillbaka under vaggan, eljest trodde man, att barnets minne sopades bort.

När barnet blev så gammalt, att det ej utslutande kunde leva på modersmjölken matades barnet med tuggor, som tuggades antingen av modern, pigan, fadern eller drängarna. Dessa tuggor bestodo av den mat, som familjen i vardagslag själv åt av, och vid måltiderna fick barnet en tugga än av den ene och än av den andre. De gamla har berättat, att innan torparkvinnorna om morgnarna gingo på dagsverke, brukade de tugga tuggor och lägga den ena tuggan intill den andra på bordet till sina små barn, som barnen sedan skulle ha till mat under hela dagen, medan modern var borta.

Hade modern ej någon di till sitt barn, började man, så snart barnet var fött, med en sked mata barnet med s.k. "mamma", vilket tillagades av kokande mjölk och kornmjöl, som

2891³⁷

37

irördes när mjölken kokte. Även gav man barnet tuggor. Några diflaskor till barn användes ej i forna tider. En s.k. "tröst" till spädbarn förfärdigades av en linnetrase, vari man lade lite socker och band om med en tråd.

Fordom var det en regel att barnen skulle dia modern, tills barnen voro omkring 3 år gamla. Somliga mödrar läto sina barn dia, ända tills barnen voro 5-6 år gamla, beroende på att något yngre barn ej utträngde det, som diade. Det har berättats, att då en torparkvinna var borta på dagsverke och skar korn, kom hennes gosse med en stor brödskiva i handen och sade till henne: "Moä sät'en er på en sten, så få ja patta." Medan gossen sedan diade modern, åt han bröd till modersmjölken.

Det har även berättats, att det fordom någon gång hände, att då ett barn var "åvant", det återigen började dia modern vid en yngre systers eller brors fränfälle. Ett sådant barn blev under hela sitt liv kallad för "tvedäggare" och var avskydd och fruktad av alla. Mötte man en "tvedäggare", när man var ute på resa, gjorde man klockast i att vända om och resa hem, eljest kunde man drabbas av en stor olycka.

Ett barn, som diade, skulle alltid "åvänjas" när dagarna längde sig. Man undvek därför alltid att "åvänja" ett barn medan dagarna blevo kortare.

När barnet blev så stort, att det började fälla

38.
2891

38

tänder, fick man ej kasta ut de tänder, som barnet fällt utan dessa skulle kastas antingen i elden eller ovanpå muren i stugan på s.k. "stickugnen". Barnet skulle själv kasta dit sin tand, så snart det fällt den och säga: "Giv mig en bentand i stället för en guldtand!"

Om en kvinna under digivningen fick "spönaböllen" eller inflammation i bröstet, brukade man fördom som botemedel mot detta onda, ingiva kvinnan lite av hennes egen avföring. Likaså brukades som botemedel mot denna sjukdom intagas "hunnaskit"=hundträck. Ett annat botemedel mot "spönaböllen", som troddes vara ett oöverträffligt medel att fördriva det onda, bestod däri, att kvinnans make skulle för en kort stund lägga sitt mansrör på kvinnans paltar.

Under tiden som kvinnan var "håjen" fick hon ej hava samlag med sin make. Ty om äkta makar hade samlag, innan kvinnan var kyrkotagen, kallades detta för "håijet hor" och när de dogo, fingo de ej ro i graven. Men om äkta makar på detta sätt syndat, skulle den maken, som överlevde den andre, lägga ett av sina begagnade linnen i den dödes kista, vilket skulle medfölja den döde i graven. Härigenom troddes, att den döde skulle få ro i sin grav.

29.
2891

39

Vislanda kyrka.

Då Vislanda gamla kyrka byggdes, var man ej överens om, på vilken plats kyrkan skulle stå, utan man tog ett par tvillingstutar och spände för en trästock. Stutarna fingo sedan gå, vart de ville, och där de stannade med stocken, skulle kyrkan byggas. Där kyrkan sedan byggdes var ett vesslebo, eller vesslor hade sitt tillhåll där, varav kyrkan eller församlingen säges fått namnet Vesslana eller Vislanda. "Gamla Vesslana" kyrka låg i gränsen eller i ett hörn av församlingen, begränsat av Skatelöv och Blädinge socknar. I närheten av Vislanda gamla kyrka är en skeppssättning, där fordom danemännen hade ting eller rådslag.

Där en kyrka fordom skulle byggas, skulle platsen helgas med att offra eller nedgräva, under nu okända be-

svärjelser, det första levande djur, som möttes på vägen eller påträffades, när man skulle börja bygga kyrkan. Detta djurs ande, som kallades för kyrkogrimmen, troddes sedan nattetid vakta eller beskydda kyrkan. Vid Vislanda gamla kyrka var ett sådant offrat djur en vit kalv och vid den nya kyrkan en bock.

Vislanda nya kyrka byggdes år 1794. Då fingo församlingsborna göra hjälpdagsverke vid kyrkobygget med att göra ett hjälpdagsverke från varje matalag (hushåll). De, som gjorde hjälpdagsverke, fingo hjälpa till att framföra sten och sand till kyrkobygget. Männen fingo bära på en bär sten och murbruk ända upp till tornet. Och kvinnorna, som gjorde hjälpdagsverke - om en kvinna bodde ensam i en stuga räknades hon för ett matalag och fick således göra hjälpdagsverke - fingo "trampa ler" till kyrkobygget, d.v.s. de fingo barfotade bearbeta murbruket, som bestod av ler, sand, kalk och vatten, med bara fötterna, tills "leret blev så smidigt och segt som en deg". Det har berättats, att "kvinnornas ben härav blevo alldeles fördärvade och blevo så svullna och tjocka som kärnor".

Hjälpdagsverken fingo utgå i rotavis, så att ett visst antal personer från en rote inkallades varje dag att fullgöra sina dagsverken vid kyrkobygget. På samma sätt tillgick det, då den s.k. nya kyrkogården i slutet av 1880-talet byggdes

Hjälpdags-
verken.

vid Vislanda kyrka, ty då fingo församlingsborna även göra hjälpdagswerke, och de, som hade dragare, fingo även lämna ett ökadagswerke för att framforsla grus och sand till kyrkogården.

Vislanda kyrka omrestaurerades 1902. I början av 1890-talet insattes två stora järnkaminer i kyrkan för uppvärmning av kyrkan under gudstjänsterna den kalla årstiden. Förut fingo såväl kyrkfolket som prästen frysa oerhört om vintern medan gudstjänsterna pågick, och för att kyrkfolket ej skulle få sina fötter förfrusna, sutto de hela tiden och stampade med fötterna mot golvet eller slog sina fötter emot varandra.

Om någon störde kyrkofriden eller hemfriden eller på något sätt bröt mot kyrkans lagar eller om någon gjorde hor eller "häijet hor" (äkta makar hade samlag innan kvinnan kyrkotogs) blev den dömd att "sitta i stocken" en, två eller tre söndagar årad allt efter brottets beskaiffenhet. Den, som blev dömd till att sitta i stocken, fick sitta med fötterna fastskruvade i en trästock antingen i "väkenhuset" eller på gängen nere vid dörren inne i kyrkan, så att alla, som gingo in och ut ur kyrkan, skulle kunna se den i ansiktet. Även brukade alla kyrkobesökarna antingen spotta på den, som satt i stocken, eller ge honom ett slag av knytnäven eller tillmäla honom ett skymford. Det har berättats, att somliga, som voro dömda att sitta i stocken,

"Sitta i
stocken".

sutto med nedböjt huvud och vågade ej titta upp, medan däremot andra tittade trotsigt var och en i ansiktet. Föräldrar och husbönder, som fostrade sina barn och tjänare i tukt och Herrens förmaning, brukade alltid förmana de unga att leva så, att de sluppo att sitta i stocken till skam och vanära för hela församlingen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
-ARKIV

—43

2891

Gravöl eller begravning.

Då en människa dog, skulle det vara mycke tyst omkring den döende, eljest "bräcktes han i döden", och i så fall "vant han^{ej} dö" eller fick mycke svårt för att dö. Om någon sjuk hade svårt för att dö, brukade han "ropas ut". Detta tillgick så, att en person gick upp på taket och ropade högt nedåt "i pipan" (skorstensöppningen) den sjukes namn tre gånger, varav man trodde, att den sjuke strax därefter dog.

Innan man började tvätta och kläda liket, skulle man be liket om lov därtill. Likvattnet tillvaratogs ofta, ty det ansågs ha en helbrägdagörande verkan och bota många sjukdomar och lyte.

Man fick inte knäppa kläderna på ett lik, utan de skulle knytas ihop, och om t.ex. där var knappar i en

"Ropa ut" den döende.

Likvattnet.

Likklädseln.

gammal skjorta, som skulle påtagas liket, borttogos knapparna, och sedan knöts skjortan ihop på liket vid krage och ärmlinningar med svart tråd. - Ej heller fick man sy riktigt utan endast tråckla ihop kläderna till ett lik.

Så snart liket var klätt, skulle man lägga en psalmbok och en sax över bröstet på liket, som skulle ligga där, så länge liket stod ovan jord. Och när man slutat att kläda liket, skulle man hålla bön vid liket, varvid lästes något passande ur bibeln eller psalmboken; även lästes "Fader vår" och "Välsignelsen" samt sjöngs en eller flera psalmer.

Fordom var det vanligt, att en hemmasnickare skulle Likkistan. göra likkistan, och det tog vanligtvis en tid av några dagar, innan den blev färdig, ty först skulle bräder anskaffas, och sedan skulle smickaren hyfla bräderna och spika ihop kistan, varpå han sedan brukade svärta kistan antingen med kimrök eller sot och vatten. När man svärtade kistan med sot, brukade man elda med näver eller björkbark under en järngryta e.d., sedan strök man av sotet på grytan med penseln och beströk kistan därmed. Somliga snickare strödde även över kistan, när de svärtat den, finstött glas eller stenkol.

Då man lagt ett lik i kistan, och likaså när man flyttade ett lik, skulle man läsa ett passande stycke ur bibeln

eller psalmboken eller läsa böner utantill samt sjunga en psalm, för den döde skulle få ro. Om den döde under livstiden fört ett oordentligt och ogudaktigt leverne, troddes han "gå igen" eller spöka nattetid, och för att hindra den döde för att "gå igen", skulle man strö linfrö antingen omkring det hus, där den döde "stod lik" eller runt omkring liket, där det stod. Av samma anledning brukade man strö linfrö omkring graven, när den döde var begravnen.

Om det dröjde någon tid, innan den dödes kropp styv-
nade, sådes det, att den döde "väntade någon efter sig", och
det var ett "föäbbää" att någon av den dödes anhöriga inom kort
tid skulle dö. "Tittade" liket med det högra ögat, var det ett
förebud, att en mansperson därefter först skulle dö i släkten,
men tittade liket med det vänstra ögat, dog först ett kvinnfolk
i släkten. - Likaså om liket hällde (lutade) med huvudet åt hö-
ger, dog först en karl i släkten, men lutade liket med huvudet
åt vänster, dog en kvinna först.

Om någon anhörig till den döde ej hann bli färdig-
klädd i behörig tid, då liket skulle köras ifrån hemmet och be-
gravas, var det ett förebud, att denne dog inom en kort tidrymd.

I det hus, som var begravning, skulle man iakttaga,
då liket bars ut och skulle köras till kyrkogården, om det gick

Hindra den dö-
de från att
"gå igen".

Förebud.

ett manfolk eller kvinnfolk sist ut ur huset, ty gick en mansperson sist ut, dog ett manfolk först i detta hus, men var det ett kvinnfolk, som gick ut sist, dog det först ett kvinnfolk i huset.

Då ett lik bars ifrån hemmet och skulle begravas, skulle man omedelbarligen välta omkull pallarna, som liket stått på, eljest om någon havande kvinna såg pallarna stå upprätta, fick barnet likskerva. Men barnet undgick att få likskerva, om kvinnan själv välte omkull pallarna. - Det hade även en annan betydelse, varför man välte omkull pallarna, så snart man burit ut liket, nämligen för att hindra den döde för att "gå igen".

Hände det någon olycka för någon av dem, som deltog i likfärden, såsom t.ex. att seldonen eller åkdonet gick sönder, var det ett förebud, att det blev begravning nästa gång i dennes hem.

Man brukade även iakttaga, då man körde liket till kyrkan, om de skjutsar, som deltog i likfärden, händelsevis delade sig i två delar på så sätt, att främre hälften av körarna körde tätt intill varandra och sedan lämnade ett stort tomrum emellan den andra hälften av likprocessionen, ty om så råkade bli fallet någon gång under färden, var det ett förebud, att "det blev två likfärder, som gick fram samma väg från samma hus eller

2891

Likkistpallar-
na.

Förebud.

2891

eller by". "Tåckade" sig sedan likprocessionen, d.v.s. körde mycket tätt intill varandra efter det de varit delade, blev det ett dödsfall omedelbart därefter.

Då någon låg sjuk och dog, trodde man allmänt, att en fågel kom och knackade tre slag på fönstret till det rum, där den sjuke låg. Detta varsel förerbådade, att den sjuke strax därefter skulle dö. Man sade, att "fågeln knackade ut den sjuke".

Man trodde även, att om man var sjuk, kunde den döde taga ens onda eller ens sjukdom med sig i graven, om man bad den döde därom. Man skulle då ställa sig intill liket och lägga den dödes hand på det sjuka stället, under det man i bedjande ton tre gånger bad: "Tag mitt onda med dig i graven!"

Då ett lik skulle begravas, inbjödos till gravölet eller till att "följa den döde till graven" den avlidnes släktingar och vänner samt "grannhällsfolket". Även bad man "bärare", d.v.s. män, som skulle bära liket till graven. Fordom, då det ej fanns körbara vägar, bar man liket till kyrkan. Man satte då lik-kistan på en bår och bredde sedan ett svart bårtäcke med vita fransar eller silverfransar över kistan, varpå fyra karlar lyfte upp båren på sina axlar och buro på så sätt liket till kyrkan. Då de sedan kommo fram till kyrkan med liket, nedsattes båren utanför kyrkogrinden, sedan bars liket med listor till gra-

Dödsvarsel.

Den döde tar
sjukdomar med
sig i graven.

Likfärden.

2891

ven. Vid kyrkan fanns ett s.k. bårhus, där likbärarna insattes.

Vanligast begravdes ett lik en söndag före gudstjänsten. Och var ej klockaren eller prästen inbjudna till sorgehuset, ombads någon man, som bodde i församlingen eller i grannhället och som var begävd med sänggröst, att "sjunga för liket", innan liket bars ifrån hemmet, och denne man, som sjöng för liket, kallades för "veckastapräst". Även skulle "veckastaprästen" hålla tal över liket samt vid måltiderna läsa bordsbönerna både till och från maten samt sjunga en eller flera psalmer.

Stod liket inne i boningshuset, skulle likrummet klädas med granruskor runt om på väggarna. För fönstren hängdes lakan, varöver gardinerna utbreddes. Framför kistan vid likets huvud brann ett eller flera talgljus. På golvet ströddes finhackat ris. Från likrummet och ända ut till vägen lades gren intill gren av granris i två rader med ett par, tre alnar emellan raderna, och emellan raderna ströddes finhackat granris. Båda sidor vid förstudörrarna sattes höga granruskor.

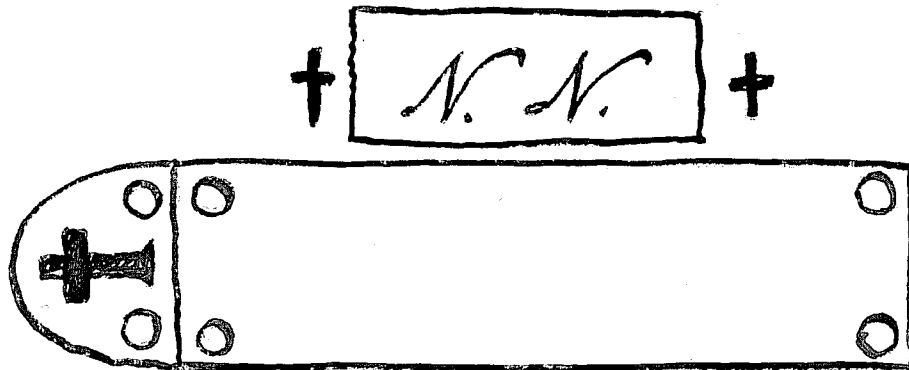
Då en högburen person var död och skulle begravas, brukade det sättas granruskor på båda sidor om vägen ända ifrån sorgehuset till kyrkan. Var det ett "gammalt lik", som begravdes, sattes det höga granruskor utmed vägen, men vid ett yngre eller ett barns begravning brukades det sättas låga granruskor. Nedtill

"Veckasta-
präst".

Likrummet.

Majning.

på stammen voro ruskorna avkvistade och skalade. Vid varje gård och stuga, som en likfärd drog förbi, brukade man "risa för liket". 2891
Man bröt då granris och lade gren intill gren efter varandra på vägen, föreställande en areport, liknande denna bild:

Finhackat granris ströddes sedan på vägen inom det risade.

2891

Finhackat granris ströddes sedan på vägen inom det risade området. Till korsen och ringarna eller kransarna var även finhackat granris. Ramen utanför "bägen" var även av finhackat granris, och inom denna ram breddes först vit sjösand, sedan skrevs den dödes namn ovanpå sanden antingen med sot eller gräe (granbarr).

På det ställe som var gravöl, ströddes finhackat granris på alla golv och trappor i stugan. Över spegelglaset och över urtavlan på väggklockan hängdes en gardin. För alla fönster skulle gardinerna vara fördragna. Så länge liket var hemma, var begravningsfolket mycket tyst, och om något samtal förekom, talades det mycket lågmalt.

Då man ätit en enkel måltid (vid gravöl skulle den första måltiden vara mycke enkel, sedan skulle de övriga måltiderna vara Färden till kostrikare) och läst och sjungit för liket, begav man sig iväg mot kyrkan. Då man bar liket till kyrkan, gick allt begravningsfolket efter liket eller som det hette, "följde liket till graven". Då man i senare tider körde liket till kyrkan, körde man "i gåane" hela vägen. Hade man lång väg till kyrkan, fick man under den tiden på äres, då dagarna voro korta, begiva sig ästad med liket mot kyrkan på söndagsmorgonen långt innan dager, och då hade man flera bloss i likfärden till att lysa sig med, och man bar ett bloss antingen före liket eller båda sidor om liket.

Den dödes närmaste anhöriga åkte närmaste liket, därefter åkte den dödes släktingar och sedan de förnämsta av begravningsgästerna, och därefter åkte det övriga begravningsfolket.

I Vislanda var det sed, att då prästen och klockaren mötte liket vid kyrkluckan, och liket bars till graven, följde närmast efter liket den dödes manliga anhöriga och sedan den dödes manliga släktingar, och därefter följde de övriga manliga av begravningsfolket. Sedan följde den dödes kvinnliga anhöriga och därefter följde den dödes kvinnliga släktingar, sist följde de övriga kvinnliga begravningsgästerna, alla två eller tre i bredd efter varandra. Då prästen hade kastat jord på liket, hjälptes de manliga av begravningsgästerna åt att hölja igen graven. Då graven var igenhöljd, gjorde "väktaren" ett tecken till ringkarlarna, som stodo uppe i tornet, vilka då "klämtade" ett par, tre gånger med kyrkklockorna. Karlarna eller de manliga begravningsgästerna gingo nu in i kyrkan och satte sig i de stolar de tillhörde. Men kvinnorna gingo stilla och sörjande nu åter igen två eller tre i bredd efter varandra in i kyrkan i samma ordning som till graven. Prästfrun ledsagade alltid änkan eller de närmast sörjande. Då de kommo in i kyrkan, stannade prästfrun och de närmast sörjande på storgången mittför begravningsstolen (den stol på fruntimmerssidan i kyrkan, som tillhörde gården eller

stället, där den döde bodde under livstiden), medan den dödes kvinnliga släktingar först gingo in i stolen och satte sig, sedan gingo de närmast sörjande in i stolen och satte sig och sedan skulle prästfrun sitta ytterst i stolen. I stolen bakefter begravningsstolen satte sig sedan de övriga kvinnliga begravningsgästerna. Kyrkfolket eller de kvinnliga kyrkobesökarna, som tillhörde begravningsstolarna, lämnade dessa stolar alltid lediga för begravningsfolket.

Det var en sed i Vislanda, och denna sed bibehålles ännu, att under hela tiden medan gudstjänsten pågick skulle alla de kvinnliga begravningsgästerna "sitta och sörja", d.v.s. de fingo ej resa sig vid de tillfällen, då det övriga kyrkfolket stod under gudstjänsten. Även var det sed i Vislanda, att när gudstjänsten var slut, skulle alla de kvinnliga begravningsgästerna sitta kvar i sina stolar och "ligga nere" (luta sig framåt och hålla näsduken för ansiktet), medan allt kyrkfolket gick ut ur kyrkan. Sist gingo de kvinnliga begravningsgästerna ut ur kyrkan återigen två eller tre i bredd med prästfrun och de närmast sörjande före, varpå de stilla och tysta gingo bort till graven, där den döde nyss jordats, och stodo en stund vid graven tysta och sörjande.

Fordom voro kvinnorna, som voro med på begravning, alltid klädda, förutom i svart klädning, i vita förkläden och

Kvinnornas begravningsdräkt.

oftast en vit "klut" på huvudet.

Då ett lik skulle begravas, skulle prästen betalas med penningar för han jordfäste liket. (Förr utgick som bekant prästernas löner in natura.) Denna betalning kallades för likstol, och det skulle vara högre likstol för ett äldre lik än för ett yngre och allra minst för ett barnlik. Det har berättats, att en man, som hade många barn och var mycket snål, hade ett fullvuxet barn, som var dött. Han gick då till prästen och frågade, om prästen ville jordfästa hans lilla barn för 12 skilling. I tro att det var ett spätt barn, som dött för mannen, gick prästen in på hans begäran. Men då prästen fick se, att det var ett av mannens vuxna barn, som var dött och skulle begravas, utbrast han förargad: "Det var en stor för en tolvskillling."

Till begravning hade man, liksom till bröllop, till förning bröd, pannkakor, sötost, brynost och stundom även spettkaka, smör och får- eller kalvkött. Begravningsgästernas förningar mottogos av en "förningakvinna" och framsattes sedan på gillesbordet i behörig ordning, liksom vid bröllop, så att den dödes närmaste släktingars förningar framsattes först på bordet. Förr bakades pannkakorna, såsom risgryns-, korngryns-, stärkelse- och pärpannkakorna och även ostpannkaka, i pannkakejärn. Pannkakorna stälptes sedan ur järnet och lades på fat. Dessa pannkakor voro ganska fasta och torra. Det har berättats, att en man

Förning.

kom till en begravning bärande sin förning, bestående av sju kakor bröd, sju pannkakor och en brymost, i en säck på ryggen. Då han kom fram, satte han säcken på golvet och sade: "Jag har lite bröd och pannkakor i den här påsen, men jag vet ej, om något av att är helt eller det är bara smålä (smulor), ty jag har gått en 5 mila väg, och jag har burit påsen på ryggen allt mens jag gått." Men det sades, att såväl brödkakorna som pannkakorna voro hela.

Vid begravning sutto gästerna vid måltiderna till bords omkring ett stor hästskobord. Främst satt prästen och prästfrun. Intill prästfrun satt sedan änkan eller de närmast sörjande kvinnliga släktingarna, därefter sutto de övriga kvinnliga släktingarna och sedan de övriga kvinnliga begravningsgästerna. Intill prästen satt klockaren, som även skulle vara "förskärare" eller skära ut sågel till var och en, ty såglet framsattes alltid ouppskuret på ett fat på bordet. Intill klockaren satt änklungen eller de närmast sörjande, därefter sutto den dödes manliga släktingar och sedan de övriga manliga begravningsgästerna.

Kvinnorna skulle först sätta sig till bords. Det var en sedvänja, att då kvinnorna blevo bjudna att sitta till bords vid ett kalas, skulle de alltid vara mycket "nöbåna" och låta "höjtja" och krusa sig, innan de satte sig till bords, el-

Begravnings-
måltiderna.

2891

jest såg det snåltet och ohövsat ut. Därför t.ex. när en kvinna blev bjuden att sitta till bords, skulle hon låta bjuda sig flera gånger, även skulle hon bl.a. säga: "Inte ska jag sitta före den eller den", och när den, som bjöd, tog henne i armen och ville föra henne till bordet, skulle han streta emot av alla krafter. Värdinnan eller den person, som skulle bjuda kvinnorna att sitta till bords vid ett kalas, hade ett ganska svårt uppdrag, ty hon fick bokstavligen bära eller fösa fram varje kvinna till bordet.

Maten vid ett gravöl bestod till middagsmåltid den Maträtterna.

första dagen oftast av kål (soppa av vitkål) eller ärtvälling. Alla åto ur ett fat, så många som räckte. Och de, som åto ur ett fat, kallades för "ett fatalag", således ju mera gäster, ju mera fatalag. - Man brukade därför alltid fråga, när någon varit på kalas, begravning eller bröllop: "Hur många fatalag var där?" Andra rätten bestod av gammalt torrt rökat kokt kött eller färskt kokt kött med antingen pepparrotssås eller stuvade örter eller kålrötter. Därefter fruktsoppa av hemtorkade äppel, päron och bär. Därefter framsattes förningarna, såsom sötostar och pannkakor. - Till andra dagens middagsmåltid utgjordes förrätten stundom av grynvälling (korngryn kokta i mjölk) eller "brödsåppor" och ölskål (uppkokt malt, -dricka och sötat med socker eller honung). Då man använde tallrikar, bjödos först brödsåpporna om-

2891

kring, därpå ölskålen, men förut framsattes ölskål och såppor i ett fat på bordet.

Det var sedvanligt, att grannhällskvinnorna även skulle bära mjölk som förning andra dagens morgon till det ställe, som var begravning.

Gravölet räckte i tre dagar. Den tredje dagen sades det, att "de skulle gå dit och hämta förningafaten". Den tredje eller fjärde dagen blevo de bjudna till gravölet, som "risat för liket". Tjänarna i grannhället blevo även bjudna till gravölet antingen den tredje eller fjärde dagens kväll. De fattiga i socknen brukade vanligtvis bli bjudna till begravningsgården den fjärde eller fente dagen. Och blevo de ej bjudna dit, gjorde de sig ärende med att gå dit och "tigga jäst", för att få sig en "gobit av lämningarna".

Till gravöl liksom till bröllop och andra kalas hembryggdes alltid maltdricka. Brännvin bestods även i överflöd.

Då någon människa gjorde självmord, kallades ett sådant lik självspilling. Och för en självspilling fingo de heliga kyrkklockorna ej ringa. Därför ringdes det ej själaringning för ett sådant lik, ej heller fingo kyrkklockorna ringa, när ett sådant lik bars till graven och jordfästes. Ej heller fick ett sådant lik begravas, där andra lik begravdes, utan på en sär-

Självspillings-
begravning.

Smål. Blanda Andarson
Vislanda 1929

skild plats på kyrkogården, som kallades för "självspillingagården", och ej heller fick ett sådant lik bäras genom kyrkoluckorna (kyrkogrindarna) utan måste lyftas över ringmuren.

Om någon människa drunknade av våda under skridskoåkning, skulle skridskorna medfölja den döde i graven. Man tog även ett hål i gaveln på likkistan, så att skridskorna voro synliga för var och en, som deltog i likföljet.

På den plats, där någon människa blev mördad eller dog av våda, restes fordon alltid ett kors. De människor, som sedan färdades där förbi, brukade alltid kasta en sten eller en riskvist på denna plats, varav uppkom en stor sten- eller rishög.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—...—58

2891

Vid skridsko-
åkning om-
kommen per-
sons begravn.
Minnesmärke
över genom
våda omkom-
men person.

Till Kronobergs läns Hembygdsförening.

Enär fornminnesföreningen vid sin första pristävlan upptog mina blyertsanteckningar - som jag sist meddelade, är jag totalt nedbruten av kronisk reumatism, så jag kan endast skriva med blyerts - och även var av den godheten att tilldela mig pris, för vilket jag hjärtligt tackar, vill jag även vid denna pristävlan insända några uppteckningar särskilt om bröllop, barndop och ett barns födelse. Någon uppsats om begravning har jag ej orkat uppsätta, enär det är så svårt för mig att skriva både för jag knappast kan hålla blyertsen och så **måste** jag halvligga i en gungstol och ha papperet på en bok i knäet, medan jag skriver.

Vad jag upptecknat är hämtat först och främst från Vislanda socken, där jag är född, och min fader var född, och sedan från Skatelöv socken, där min moder var född.

Blenda Ahdersson

Skriv endast på denna sida!

Skörda, Vislanda.

Småland
Källa 40
Källan 100

Uppst. Från Källa 100, 1929.
Bes. Jan Jan

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—60

2891

Bröllop.

Ett finare bondbröllop i forna tider uppvisade en storslagen glans och ståt med förriiddare, trummor och trumpet, och endast en värendesbrud hade rättighet att framför sitt brudfölje till kyrkan ha klingande spel, samt om sin midja bära ett bälte eller fälttecken. Och denna rättighet, som endast en dotter av Värendskvinnor ägde, hade sitt ursprung från Blända-sagan, som så mycket skrivits om av framstående män. Jag vill därför ej mycket inlåta mig på denna sägen, men jag vill kort-
het berätta, vad min mor berättade om "regentinnan Blända och värendskvinnorna", och som hon av gamla i sin tur hört muntligen berättas.

Männen i Värend voro utkallade i krig, och då pas- Blända-sagan.
sade den danska kungen på och med en krigshär inträngde här i

Småland och rånade, brände och skövlade hus och hem. Då utsände en kvinna vid namn Blända, och som var av hög och förnäm börd, bud till alla kvinnor i Småland och stämde möte med dem på en viss plats. Här uppmanade Blända kvinnorna att hjälpa henne, att med list förgöra fiendehären och rädda landet och hus och hem. Och därvid framställde hon sin plan, att de skulle mottaga fiendehären med ett stort gästbud och vid detta skulle varje kvinna bära ett bälte om midjan, varvid hennes brödkniv skulle vara fäst.

När kvinnorna sedan fått allt i ordning, skickades bud till fiendehären, att alla voro välkomna till deras gästbud, "ty vi ha inte våra manna hemma". När danskarna sedan kommo till kvinnorna, tog varje kvinna emot en man ur fiendehären, som han varit hennes egen man, och passade upp för honom och bjöd honom mat och brännvin, och med sin kniv, som hon bar i bältet, skar hon ut bröd och sågel och undfägnade honom rikligen därmed.

När sedan männen ätit sig mätta, togo kvinnorna männens huvud i sina knä och löskade dem, och då blevo männen sömniga och insomnade, ty kvinnorna hade lagt sömnmedel i brännvinet. När sedan alla männen sovo, skulle alla kvinnorna, vid ett visst tecken av Blända, med sin kniv skära av halsen på den man, vars huvud hon hade i sitt knä. Sägen förmäler, att kvinnor från andra häradar utom Värends gränser, ej vågade utföra detta blodsdåd, när

Blända gjorde sitt tecken, utan sprungo istället sin väg. Och dessa kvinnor fingo sedan betala en skatt till värendskvinnorna, som kallades springskatten. När sedan de männen vaknade, som kvinnorna sprungit ifrån och sågo deras kamrater halsskurna och döda, rymde dessa genast ifrån Småland. Detta blodsdåd utfördes på en kulle eller ett berg i närheten av sjön Åsnen i Odensjö, Skatelövs socken, och vilket berg alltsedan kallas för Blodberget. Kvinnorna tvättade sedan av sig blodet i en vik i sjön Åsnen i närheten av Blodberget, och denna vik kallas för Blodviken.

För denna bragd blevo sedan värendskvinnorna tilldelade lika arvsrätt med männen, och på sin bröllopsdag fick en värendskvinna ha musik framför sitt brudfölje, liksom hon droge ut i fält. Även fick hon bära ett fälttecken eller bälte omkring sin midja.

Då en ung bonde eller bondson "kommit till det stycket", att han borde gifta sig, "tittade han ut" en rik och hederlig bonddotter antingen vid kyrkan eller på marknaden, och sedan vidtalade han en böneman, som "skulle ställa om att åt'an", så han blev gift med denna flicka. Vanligast var dock, att bondsonens föräldrar, om dessa levde, "tittade ut" och "hörde sig om" efter en flicka, som var ett passande giftermål för

"Titta ut"
en lämplig
flicka.

deras son. Denna flicka skulle inte endast själv vara anständig, hederlig och tadelfri, utan även hennes föräldrar och hela hennes släkt. Även "tittade man på"våenen", d.v.s. om flickans föräldrars förmögenhet var lika med deras egen, huru stor gård hennes föräldrar hade, om det var en helgård eller en "fjäring" eller en "åtting"; och hur många kor, oxar, hästar, får och svin de hade, och hur många pengar de hade i "tunnan". Var pojkens fader en "tunnegubbe", borde även flickans fader var detsamma. (Fördom räknade man sina pengar i tunnor. Etthundratusen daler räknades för "en tunna guld", och den karl, som ägde en "tunna guld", sade man var en "tunnegubbe". Och den, som ägde flera "tunnor guld", om honom sades det, att "han är tunnegubbe många gånger om".) Helst såg man, att flickan var enda barnet, ty då fick pojken "ta kakan hel". Huvudsaken var, att flickan var förmögen, och av samma stånd som pojkens föräldrar, ty en bondson fick under inga omständigheter gifta sig med en flicka under sitt eget stånd. Om en bondson gifte sig under sitt eget stånd, var det så skamligt, att så stor skam kunde ett stolt, hederligt bondfolk ej bära.

Då nu pojkens föräldrar "tittat ut" en flicka, som Frieries. i allt motsvarade deras fordringar, brukade pojkens fader, om denne var personligen bekant med flickans föräldrar, under sken av något ärende, begiva sig till flickans hem för att tala med

2891

hennes föräldrar, synnerligast med hennes fader, och under samtalet berörde han flickans föräldrar, hur hederliga dessa voro, hur stor vacker gård de hade, och huru rika de voro. Därpå började han tala om hur välbärgad han själv var, och huru stor och bra gård han hade, och hur många kreatur han kunde föda på gården. Och sen talade han om, hur många pengar han hade samlat, och hur mycket han kunde ge sina barn i hemgift, varunder han på ett finurligt sätt framdrog, att han tyckte, att det passade, att de "gifte barn ihop", och att "din Stina kan gifta sig med min Per". Tyckte då flickans fader om förslaget, svarade han ungefär så här: "Du kan ju ta din here med dig och fara hit en gång." Varpå det bestämdes vilken dag de skulle komma. Men om pojkens fader, i egenskap av böneman, ej ville resa till flickans hem för att tala med hennes föräldrar, brukade han uppsöka flickans fader antingen på marknaden eller vid kyrkan och taga honom avsides och bjuda honom på en sup ur sin "lommaflaska", varvid han framförde frieriet för sin son i ungefär samma ordalag, som ovan nämnts.

Voro pojkens och flickans föräldrar mindre bekanta, Böneman. eller de senare voro avlägset boende, brukade pojkens fader vidtala en betrodd man, att resa till flickans föräldrar och framföra frieriet. Ett sådant ombud kallades för "böneman". En böneman brukade vanligen, då han skulle verkställa sitt uppdrag, förhålla sig sålunda: Han reste då till flickans hem eller till

2891

hennes föräldrar "för att höra sig före". Först talade han då om likgiltiga ting såsom väder och vind, årets gröda, om vad som nyligen hänt ute i bygden, t.ex. om några nyligen haft eller skulle ha bröllop, och härunder lät han samtalen gå in på pojken föräldrar, som han skulle fria bort, huru förmögna och hederliga dessa voro, och sedan talade han om pojken i de mest berömmande ordalag han kunde hitta på. Det var naturligtvis inte fråga om att i detta fall hålla sig till sanningen, utan ju mer lysande egenskaper och förtjänster han kunde tillmäta denne unge man, desto bättre lyckades han i sitt uppdrag. När så bönemannen beskrivit såväl pojkens förtjänster som dennes föräldrars förmögenhet, framförde han sitt ärende till flickans föräldrar och begärde deras dotter till hustru åt den yngling, för vilken han var böneman. Tyckte då flickans föräldrar, att bönemannens förslag "inte va så oävat", svarade de, att de skulle "tänka på att". Därmed menades, att bönemannen ännu en gång fick komma åter med sitt förslag. Det var sedvanligt, att såväl flickans föräldrar som flickan själv ej skulle "visa sig nytra" eller villiga att emottaga anbudet då ett frieri först framfördes, oavsett det kunde vara deras högsta vilja.

Så snart bönemannen framfört ärendet till flickans föräldrar, skulle han omtala för ynglingens föräldrar, vad svar han fått. Och detta svar, som ovan nämnts, upptogs av pojkens föräldrar som ett gillande av deras förslag.

Härefter började flickans föräldrar att i smyg utforska pojken förtjänster samt hans eller hans föräldrars förmögenhet, och funno de dessa förhållanden tillfredsställande, svarade de bönemannen, när han andra gången framförde ynglingens frieri: "Du kan ju ta 'an med dig hit, så få vi si 'an", och så bestämdes det dag, när bönemannen och ynglingen skulle komma till flickans hem.

Till en förmögen bonddotter kunde endast en bondson fria eller ock en tjänsteman med förmånliga inkomster, då det sades, att denne hade "en helgård eller en fjärding i näven".

Då nu bönemannen och ynglingen väntades till flick- Friaregille.
ans hem, skulle man putsa och göra rent och fint både inom- och utomhus; även skulle man laga till mycket mat och bjuda friaren och bönemannen på kalas, vilket kallades för "friaregille". Bönemannen skulle nu föra ordet och fria för ynglingen, och om denne gjorde något opassande eller uppförde sig, som han inte borde göra, skulle bönemannen "nyäna"(?) honom eller i hemlighet tillrättavisa honom genom att t.ex. trampa honom på foten. Ynglingen fick i regel ej säga ett enda ord till flickan, och flickan tittade vanligtvis endast i smyg på sin friare. Bönemannen talade nu åter igen om pojken förmögenhet, såsom hur stor gård han eller hans föräldrar hade, samt hur många kor, oxar, hästar, får och svin han ägde eller kunde föda på gården;

2891

samt bohag och penningar. Och detta uppräknades så noggrant, att det har berättats, att en friare sade vid ett sådant tillfälle: "Och så får vi inte glömma, att jag har en liten pall med". Tyckte nu flickans föräldrar, att friaren ej var rik nog åt deras dotter, kunde det hända, att bönemannen och friaren gingo ut ett slag, varunder de kommo överens att ljuga ihop och påöka friarens förmögenhet med några tusen daler. Voro nu flickans föräldrar belåtna med pojken förmögenhet samt med pojken i övrigt, bådo de bönemannen och pojken komma igen samt taga pojkens fader med sig nästa gång.

Flickan fick ej säga ett enda ord i denna sak, utan hon fick föga sig efter föräldrarnas vilja och godtaga den man, som de bestämde till hennes make. Likaså fick en bondson i regel ej själv utvälja sig en brud, utan han fick gifta sig med den flicka, som hans föräldrar utvalt till hustru åt honom.

Då nu pojken, fadern och bönemannen följdes åt till flickans hem, skulle det bestämmas, huru stor förmögenhet pojken skulle ha och likaså hur stor hemföljdflickan skulle föra med sig i boet. Ibland kunde det hända, att de ej blevo överens om t.ex. ett tusen daler eller blotten ko, som den ene hade mer än den andre. Det har berättats, att en friare sade en gång till sin blivande svärfar: "Får jag inte den grannaste kon ni ha i lagårn, så tar jag inte er gräbba, för ni ska veta, att hon ä

Hemgiften.

2891

Fästepengar.

bå liten och låjä! Men kommo de överens, så bestämdes det, att pojken och flickan skulle "ha varandra", och då gav pojken flickan "fästepengar", bestående av tre, fem eller sju silvermynt, vanligast specieriksdalrar (en specieriksdaler = 4 kronor) allt efter råd och lägenhet, varpå det skulle "skrivas", och så vore de "fästfolk". Fästmannen skulle även giva fästmön en s.k. fästmöschal. Om fästmannen stannade över natten i flickans hem, eller om han förut legat där någon natt, skulle han alltid ligga i samma säng som bönemannen. Fästmön och hennes moder skulle nu på första inträffade helgdag hälsa på i fästmannens hem, om de ej varit där förut.

Då nu bönemannens uppdrag var lyckligt fullbordat, skulle han av fästmön ha, som belöning för sitt besvär, en skjorta eller lärft till en sådan, och var giftermålet förmånligt, fick han även ett par stickade strumpor med långa skaft. Även fick han vara med på bröllopet som hedersgäst. Fordom kunde en och annan person vara mycket anlitad som böneman, och de gamla ha berättat, att en person, som levde i början på förra århundradet, brukade skryta över sina bönemannauppdrag och säga: "Jag har ställt ihop 24 par, och alla leva de som Guds änglar i himmelen". Torparsönerna och drängarna betjänade sig mindre av böneman, varför de oftast friade själva till den flicka de ville gifta sig med. De lämnade henne inga "fästepengar", utan de bå-

da unga brukade vanligen stå på en bro över rinnande vatten och "tumma på", att de skulle gifta sig med varandra. Bröt sen någon av dem sitt löfte, ruttnade tummen av på denne.

Förlovningsring brukades ej i forna tider bland allmogen.

När ett fästfolk skulle taga ut lysning, skulle fästmöns fader gå till prästen och "bua före", eller ock skulle han medfölja fästfolket den dagen de reste till prästen och togo ut lysning, och då skulle han hava med sig förning till prästen, bestående antingen av en slaktad kalv eller ett får eller smör, ost och pannkaka; och förutom penningar av fästmannen skulle prästen även ha av fästmän lärft till en skjorta. Då ett fästfolk tog ut lysning, skulle de även "läsa för prästen", och kunde då någon av dem ej läsa rent i bok eller ej läsa ett stycke utantill ur katekesen, fingo de ingen "ljussedel", utan fingo gå hem och "läsa på".

De skulle inte taga ut "ljussedel" på nå eller nedan, ej heller i fastan eller i adventet, för då blev äktenskapet olyckligt. Lyste det för dem på nedan, fingo barnen en mörk hy, lyste det för dem i fastan, blevo de fattiga, och lyste det för dem i adventet, blevo de "aviga mot varandra". De skulle därför alltid taga ut lysning på ny eller så att första gång det lyste för dem, skulle det vara nymåne. Lyckligast troddes det

Lysning.

"Läsa för
prästen!"

vara att taga ut lysning i "nyårsnyet" (nyårsnyet är tredje nyet före påsk, då man räknar baklänges från påsk), så det började att lysa för dem antingen första eller andra söndagen i "nyårsnyet".

Då det lyste för dem, skulle de alltid vara "under ett och samma tak", för de ej skulle skiljas utan alltid leva i samma under samma tak. Första gång det lyste för dem, sades det: "I dag slog det benen av den och den!" Första lysningssöndagen skulle de alltid vara i fästmöns hem. Andra lysningssöndagen skulle de resa till en "främmad kyrka", men var fästmannen "utan socknabo", skulle de resa till hans sockenkyrka samt hälsa på i hans hem, och då skulle hennes föräldrar eller syskon medfölja. Tredje lysningssöndagen skulle de åter vara i fästmöns hem.

Fästmön skulle nu väva "gåveläret" (gåvelärft). Av detta skulle hon sy en skjorta och giva fästmannen till brudgummaskjorta. Denna skjorta skulle hon ej sy helt och hållet själv, utan någon annan skulle även sy på brudgummaskjortan, om endast några styng, för fästmön skulle slippa att själv utföra allt arbetet i sitt blivande hem. Av "gåveläret" skulle fästmön även sy skjortor och giva fästmannens fader, bröder och svågrar. Även skulle hon giva fästmannens moder en "långärmasärk" av samma "väv". Denna särk skulle broderas eller sys kantiljer både vid kragen och vid "ärmkravarna". Fästmön skulle även sticka strumpor och giva fästmannen till "brudgummahåser".

"Gåveläret".

Gåvor.

2891

Före bröllopet skulle fästfolket resa till stan och "köpa gåvor", och då skulle ett par av deras anhöriga medfölja, såsom hans och hennes moder eller någon av hans och hennes syskon. Fästmannen köpte då till sin blivande brud ring, psalmbok och handskar; Halskedja och svampdosa samt pastiljedosa, allt av silver. Även köpte han till sin blivande brud tyg till brudklädning, förkläde, silkeschal (=huvudkläde) och halskläde samt en s.k. bruaschal. Även skulle fästmannen giva fästmöns ett par "bruasko". Dessutom köpte fästmannen till fästmöns fader och bröder hatt eller västtyg, stundom halsduk, och till fästmöns moder silkeschal eller halskläde av silke samt till fästmöns systrar huvudkläde, halskläde eller förkläde.

Fästmön köpte till sin blivande brudgum tyg till brudgummaväst samt krage och halsduk, även ett par skospänne av silver. Dessutom köpte hon till hans föräldrar och syskon, liksom fästmannen gjort till hennes, hattar, västtyg eller halsduk, samt huvudkläde, halskläde eller förkläde allt efter råd och lägenhet.

Bröllopet skulle hållas i brudens hem, varför man alltid sade vid en gosses födelse, att det var värt några tusen daler, att det blev en gosse istället för en flicka, för då slapp man att göra bröllop. Bröllopet tillställdes helst om sommaren och vid någon högtid såsom pingst eller midsommar. Till bröl-

Bröllopet.

lopgäster inbjödos brudens och brudgummens släktingar, prästen och prästfrun och andra framstående personer, bönemannen, spelmännen samt vänner och "naboa" (närboende), vilka alla bjödos muntligen antingen vid kyrkan eller i deras hem. Skulle det vara kyrkbröllop, anlände släktingarna och de gäster, som voro avlägset boende, på lördagskvällen till bröllopgården, medförande sina förningar. Till ett förmögnare och fina bondbröllop skulle varje inbjuden familj hava till förning sju kakor bröd och sju pannkakor samt en brynost och en sötost och stundom även en spettkaka. Låg bröllopgården långt ifrån kyrkan anlände även prästen, prästfrun (om den senare skulle kläda bruden, anlände hon alltid på lördagskvällen) och brudgummen på lördagskvällen, men brudgummen fick ej ligga om lördagsnatten i brudens hem, utan han skulle ligga i en granngård över natten.

På lördagskvällen eller eftermiddagen kommo traktens ungdomar till bröllopgården för att kläda gården i bröllopsskrud med att resa äreportar och majstång och sätta brudgranar utmed vägen mot kyrkan. Ungdomarna mottogs hjärtligt av bruden samt inbjödos i bröllopgården och undfägnades med mat och dryck. När sedan majstången och allt var färdigt, tog man sig en dans kring majstången, om prästen ej låg i bröllopgården, då han ej fick störas, efter musik av bröllopsspelmännen, om dessa anlät, varvid bruden även dansade och var gladast bland de glada.

På söndagsmorgonen skulle prästfrun eller någon annan framstående kvinna eller släkting till bruden kläda bruden. Den, som klädde bruden, kallades "bruasätta". I forna tider var bruden klädd i den s.k. "värendsdräkten" med bälte eller fälttecken. Denna dräkt var mycket dyrbar och gick i arv från mor till dotter i flera släktled. Men under förra hälften av 1800-talet började denna dräkt vara bortlagd bland allmogen, och då utgjordes brudens dräkt av en sorts utländskt glänsande tyg i svart eller grönt, kallat "idiana". Dräkten var sydd med helveckat "skört" och åtsittande "tröja", som tröt i midjan med livfjädrar av finskuren rotting fastsydda i fodret både framtill och i ryggstycket. Tröjan, som var urringad vid halsen och med långa ärmor, häktades ihop framtill med tätt sittande häktor. Omkring brudens hals och axlar breddes utanpå klädningen ett halskläde av blommigt siden i kulörta färger med långa fransar. Framtill knäpptes snibbarna på halsklädet under tröjan, och sedan drogos fransarna ut emellan häktorna, så fransarna hängde synliga i en rad ända ned till midjan. Förklädet utgjordes av enfärgat eller blommigt siden eller ylle med långa sidenband, som knötos i vänstra sidan och räckte nedom knäet. Omkring halsen bar bruden en dyrbar silverkedja. Vita handskar broderade på övre sidan med silke i kulörta färger och blommigt mönster. Brudnäsduken, som bruden själv sydde av sockerduk och broderade med hälsöm och

Bruddräkten.

spets i kanten, bar bruden i handen jätte "bruaboken" (psalmbok). Var bruden "kronbrud", bar hon vanligtvis på huvudet en kyrkkrona. Men i Vislanda har ej funnits någon kyrkkrona, utan då brudar härifrån buro en sådan krona, var den lånad från någon annan församling. Då bruden bar krona, hade hon håret löst hängande nedåt ryggen jätte kulörta sidenband, som voro fästa i kronan, annars hade bruden håret flätat i två flätor, som hängde nedåt ryggen, och i nedre ändan på flätorna voro iflätade långa kulörta bandrosetter, som fladdrade för vinden. Då bruden ej bar krona, hade hon på huvudet en vit eller blommig "silkeschal" med krusiga fransar.

Endast en brud, som var en ren mö, fick bära kyrkkrona. Om bruden ej var en ren mö, fällde kyrkkronan, så den blev svart och måste förgyllas.

I brudskorna skulle läggas ett större eller mindre silvermynt, som bruden skulle stå på under vigseln, för bruden skulle bli rik och få handhava många penningar.

Då bröllopgästerna anlände till bröllopgården såväl om lördagskvällen som på söndagsmorgonen, skulle en s.k. förningakvinna, som kände alla gästerna, taga emot förningarna och hålla noga reda på vilken förning var och en mora hade haft med sig, ty då förningarna skulle framsättas på bordet, hade de samma rangplats som morerna själva. Så t.ex. skulle den förning,

som brudgummens moder haft till bröllopet, först framsättas på bordet., därefter hans syskons förningar och sedan hans släktingars förningar, därefter kom turen till brudens släktingars förningar o.s.v. Om någon förning uteglömdes, så den ej framsattes på bordet i behörig ordning, upptogs det av moran, som medhaft förningen, som en stor förnärmelse, den hon knappast kunde glömma.

Det ordnades vanligtvis så, att prästen och brudgummen kommo till bröllopgården om söndagsmorgonen på en gång, och blevo då högtidligt mottagna. Bruden skulle ej mottaga brudgummen, utan bruden och "bruasättan" höllo sig dolda, medan bruden skulle passa sig så, att hon fick se brudgummen, förrän han såg henne. Efter erhållen förplägnad höll prästen tal och förrättade morgonbön, varpå spelmännen spelade en eller flera psalmer och i vars toner alla gästerna med hög röst instämde.

Då man skulle begiva sig till kyrkan, ordnades brudstassen efter släktskap och värdighet. Fordom red brudföljet till kyrkan, men från början av 1800-talet åkte man i kärror och vagnar. Först redo ett par förriedare, därefter åkte spelmännen, sedan åkte bruden och prästfrun samt prästen och brudgummen i en karett eller en droska. Då de åkte till kyrkan, fingo brud och brudgum ej sitta intill varandra, förrän de åkte därifrån. Efter dessa åkte bruapiorna, barhuvade med utslaget hår och med

Färden till
kyrkan.

blomsterkransar av papper på huvudet. Därefter åkte brudgummens föräldrar, sedan brudens föräldrar, därefter brudgummens syskon, sedan brudens syskon. Efter dessa åkte hans släktingar och sedan hennes släktingar, därefter åkte de förnämligare av gästerna och sedan de övriga bröllopgästerna. Man ville gärna undvika att åka sist i stassen, ty det var mindre hedersamt, och den, som åkte efterst i stassen, kallades för "backus".

Under färden till kyrkan spelade spelmännen bröllopsmarschen hela vägen, särskilt framför gårdarna. Vid gårdar, som brudstassen gick förbi, voro äreportar resta, och hela vägen, ända från bröllopgården till kyrkan, voro satta på båda sidor om vägen höga granar, som voro avkvistade och skalade till halva stammens höjd. Det har berättats, att i slutet av 1700-talet var det kyrkbröllop för en brud från Kalkalycke, Vislanda socken, som var enda dottern, och då hade en försmådd friare låtit hänga på varje brudgran mellan bröllopgården och kyrkan gammal lump, "håseföte" och korumpor. Och sedan hade han vidtalat en rackareflicka, som kallades "rackare-Sara", att vid kyrkan hålla sig intill bruden, som hon varit brudens bruapia.

Utmed vägen, där brudstassen gick fram, särskilt i byarna, stodo hoptals med folk för att beskåda brud och brudstass. Var bröllopet vid midsommarhelgen, hade alla i brudstassen sina hästar och kärror lövade. Utmed vägen, gömda inne i buskarna,

lågo män och avsköto det ena gevärsskottet efter det andra så fort brudstassen gick fram. Min mor berättade, att 1845 var hon bruapia vid ett kyrkbröllop i Vidarslövs socken, Kinnevalds härad, och då sköte de inne i buskarna utmed hela vägen, så fort brudstassen gick fram, så hästarna voro så rädda och ostyriga, att de varje minut ville taga i sken. Då mor var bruapia, voro de tolv bruapior, alla med blomsterkransar av papper på huvudet och håret löst hängande nedåt ryggen. Och bruden var "kronbrud", även hon med utslaget hår och kyrkkrona på huvudet.

Då brudstassen kom fram till kyrkan, insattes hästarna i kyrkstallarna, och sedan ordnade sig åter brudstassen antingen på "socknastugåän" eller inne i "socknastuan". När det ringt samman, intågade hela brudstassen i kyrkan, varunder klockaren spelade en marsch. Först kommo bruden och prästfrun, därefter bruapiorna par efter par. Därefter kommo brudgummens och brudens mödrar, vidare brudgummens systrar och svägerskor och sedan brudens systrar, därefter brudgummens och brudens kvinnliga släktingar och de övriga kvinnliga bröllopgästerna, alla två i bredd eller par efter par. Då prästfrun och bruden kommo in i kyrkan, stannade de på storgången mittför brudstolen (den bänk i kyrkan, som tillhörde gården, där bruden bodde), medan bruapiorna gingo först in i brudstolen och satte sig, sedan gingo brudens moder, brudgummens moder och prästfrun in i samma stol och satte

I kyrkan.

sig, sedan satte sig bruden ytterst i brudstolen. I stolarna efter brudstolen satte sig sedan de kvinnliga släktingarna och gästerna i tur och ordning med brudgummens systrar ytterst i stolen intill brudstolen.

Så snart bruden med sitt följe intågat i kyrkan, kom brudgummen ledsagad antingen av prästen eller sin fader och näst efter dem brudgummens brudsvänner, om han hade några sådana. Efter dessa kommo brudens fader och bönemannen och sedan brudgummens och brudens bröder och manliga släktingar, därefter de övriga manliga bröllopgästerna, alla par efter par. Då brudgummen kom in i kyrkan mitt för brudgummastolen ("karastolen" mitt emot brudstolen) stannade han på gången utanför stolen, liksom bruden, medan brudsvännerna och hans närmaste anhöriga först gingo in i brudgummastolen och satte sig, sedan satte brudgummen sig ytterst med sin fader och brudens fader närmast intill sig, varpå de övriga manliga bröllopgästerna satte sig i stolarna bak efter brudgummastolen, alltefter släkt och värdighet. Det andra kyrkfolket, som tillhörde dessa stolar, lämnade alltid stolarna lediga till bröllopsfolket. Så snart en psalm sjungits, franträdde bruden och brudgummen till altarringen, varvid prästen förrättade vigseln. Under vigseln skulle bruden stå med sin ena fot framför brudgummens fötter, för bruden skulle få husbondeväldet. Även skulle brudparet under vigseln stå nära

varandra, för annars blev det oenighet i äktenskapet. Efter vigseln gingo de tillbaka och satte sig åter i stolarna på sina platser, som de förut intogo.

Under predikan bjöd bruden de kvinnliga bröllopgäster-
na och även de kvinnliga kyrkobesökarna, som sutto i stolen
framför och bakom brudfolket, på pastiller ur sin silverdosa
samt luktvatten och sockerpinna(?), de senare lagda i brudnäs-
duken, som sammanhölls i hörnen som ett knyte. Dessa "kyrkekryd-
dor" gingo sedan från kvinna till kvinna, som begärligt tog för
sig lite av varje.

Efter gudstjänstens slut gick brudparet följt av brud-
stassen ut ur kyrkan. De stannade sedan utanför kyrkan en stund,
varvid såväl brudpar som brudfolket beskådades av de kyrkobe-
sökande. Låg bröllopgården långt ifrån kyrkan, trakterades
bröllopgästerna, innan de vände åter till bröllopgården, med
av värdfolket ditförd förtäring, bestående av "handmatar" och
brännvin. Ofta blevo även de kyrkobesökande då trakterade med
en handmat och en sup. På hemfärden åkte brudstassen på samma
sätt, företrädd av förriiddare och spelmännen, som till kyrkan.

Efter hemkomsten till bröllopgården satte sig alla bröl- Bröllops-
lopgästerna till bords omkring ett stort dukat "hästskobord". måltiden.
Brud och brudgum sutto intill varandra på ett för den särskilt
avmätt säte. Bruden hade prästen vid sin sida och vid brudgummens

sida satt prästfrun. Intill prästfrun satt sedan brudgummens moder, därnäst brudgummens systrar och svägerskor, sedan brudgummens kvinnliga släktingar, därnäst sutto brudens kvinnliga släktingar och vidare de övriga kvinnliga bröllopgästerna. Intill prästen satt brudgummens fader, därnäst brudgummens bröder och bönemannen, sedan sutto brudgummens manliga släktingar och vidare brudens manliga släktingar samt därefter de övriga manliga gästerna. Mittför brud och brudgum sutto bruapiorna. Under måltiden skulle brud och brudgum äta på en tallrik och med en kniv och sked eller åtminstone byta kniv och sked med varandra några gånger medan de åto, för de skulle "bli sams" och ej oense i äktenskapet. Bruden skulle äta eller åtminstone smaka på varje rätt som fram-sattes på bordet, för hon skulle få mycket mat i huset. Medan måltiden pågick, spelade spelmännen den ena låten efter den andra. Även kunde det hända, att någon av bordsgästerna avfyrade ett eller flera lösa gevärsskott under gillesbordet inne i stugan, medan de åto. Även avsköts det ena skottet efter det andra utanför bröllopsstuan. Prästen höll bön och tal både före och efter måltiden. Även sjöngs och spelades en eller flera psalmer.

Efter måltiden vidtog dansen kring majstången. Bruden Dansen. var skyldig att dansa med alla bröllopgästerna, om endast några steg med var och en av dem. Innan brudparet gick till sängs, skulle "kronan dansas av bruden". Detta tillgick så, att alla

ungmöerna, eller alla de ogifta gästerna, dansade efter musikens toner i en ring - som när man dansar kring en julgran - medan bruden stod i mitten och med förbundna ögon tog av sig kronan och satte den på en av de dansande ungmöernas huvud, varvid alla bröllopgästerna utbröto i ett stormande jubel. Den ungmö, som hade tur att "få kronan", blev utkorad till att stå brud nästa gång.

Härefter gick brudparet till sängs, antingen på "loftet" eller i en kammare i brudens hem. Man bäddade sedan "syskonsäng" till bröllopgästerna över hela golvet i storstugan, och de, som ej fingo plats där, fingo ligga i granngårdarna, medan de sovo.

Den av brudparet, som somnade först bröllopsnatten, dog först av de båda. "Droppade det i brudkronan", d.v.s. regnade det bröllopsdagen, blevo brud och brudgum rika. Tydor.

Bröllopet eller gillet varade i tre dagar med dans och Eftergille. spel alla dagarna. Värduinnan skulle "lägga lite i faten" av gillesmaten i gästernas förningafat, som de skulle ha till "hemförning", för barn och tjänare skulle få smaka gillesmaten. Den fjärde dagen blevo de personer, som rest äreportar vid gårdarna och satt brudgrannar utmed vägen till kyrkan, bjudna till bröllopgården på kalas. På den femte dagens kväll bjödos tjänarna i grannhället till bröllopgården på "eftergille", och på den

sjätte dagen fingo socknens fattiga komma dit och "smaka på lämnarna" och "slicka fat och tallrikar".

Vigdes brudparet i brudens hem istället för i kyrkan, skulle brudparet nästföljande helgdag "visa sig" eller som det även kallades, "stata". Och då skulle bröllopgästerna eller hela brudstassen åtfölja brudparet till kyrkan, eller, om kaset var slut, skulle bröllopgästerna möta vid kyrkan, och sedan intågade brud och brudgum och hela brudstassen i kyrkan, liksom när det var kyrkvigsel. Brud och brudgum skulle även då vara iklädda sin bröllopsskrud, och även gästerna skulle vara iförda samma dräkt som på bröllopsdagen. Och de, som fått "gåvor" av brudparet, såsom hattar, huvudkläde och förkläde etc., skulle var iklädda dessa såväl bröllopsdagen som den dagen brudparet "statade".

Bruden skulle ej slita upp brudskorna, utan dessa skulle hon skänka bort till någon annan.

Brudparet
"statar".

Min mor omtalade, att de gamla berättade, att fordom när de gingo på kalas, fingo gästerna själva taga med sig tallrik, kniv och gaffel, om de ville äta därmed, ty sådan servis bestod ej den, som gjorde kalaset.

Även var det fordom brukligt på kalas, att allt såglet framsattes på bordet ouppskuret på ett stort sten-, tenn- eller träfat. Allt "såglet", såväl kött, fläsk som korv, serverades alltid kokt. Sedan skulle någon framstående och betrodd man av gästerna vara "förskärare", d.v.s. skära upp såglet, så att var och en av gästerna fick en "sågelbit". Då förskäraren skar upp såglet, nyttjade han gaffel jämte kniv.

Min mors morfar var klockare i Vederslöv, Kinnevalds härad, och han ombads alltid att vara förskärare på alla kalas, där han var gäst. Och han tyckte, att det var det svåraste uppdrag han hade, ty inte fick en förskärare skära för stora sågelbitar och inte för små, utan alla sågelbitar skulle vara lagom stora och lika stora, även skulle förskäraren ha beräkning, så att såglet ej tog slut, innan var och en av gästerna fått sin beskärda del.

Även var det sed vid kalas, att en framstående man av gästerna eller ett barn skulle läsa högt alla bordsbönerna samt "Fader vår" och "Välsignelsen" både före och efter måltiden, även sjöngs ett eller flera passande psalmvers, vari alla med hög

2891

röst instämde. Under denna andakt stodo alla gästerna med hopknöppta händer vid bordet. Då psalmsången var slut, "bockade" alla männen sig, och alla kvinnorna nego, medan de stodo vid bordet, och sade högt: "Tack för maten!" Denna tack tillägnades värden och värdinnan.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—•••— 84